

1912 SEÇİMLERİ VE ESKİŞEHİR'DE MEYDANA GELEN OLAYLAR

İHSAN GÜNEŞ

İnsanların kendilerini yönetecek olanları belirli bir süre için özgür iradeleriyle kurallara uygun bir şekilde belirlemesine seçim denir. Seçim, çağdaş demokrasilerde yöneticilerin belirlenmesi için vazgeçilmez temel kuralların başında gelir.

Siyasal yönetim sistemlerinin gelişimine paralel olarak seçimlerin de geliştiği görülmektedir.

1789 Fransız İhtilali öncesinde yöneticiler seçime başvurmaktan hoşlanmazdı. Antik Yunan ve Roma kentlerinde kenti ilgilendiren bazı konularda sınırlı sayıda halkın oylarına başvurulurken; Ortaçağda ancak kent kilise ve meslek örgütlerinde seçim yapılırdı.

Kentlerin büyümesi, burjuva sınıfının güçlenmesi iktisadi yaşamı olduğu kadar siyasal yaşamı da etkiledi. Kent yönetimine katılarak varlıklarını, güçlerini ve yeterliliklerini kanıtlayan burjuvalar devlet yönetimine de katılmak istediler. Geleneksel sistemi kökünden değiştirecek olan bu isteklere yöneticiler pek de sıcak bakmadılar. Kimi ülkelerde yöneticiler halkın devlet yönetimine katılımını reformist uygulamalarla gerçekleştirirken kimi ülke yöneticileri de ülkelerini büyük kanlı devrimlere sürüklediler. Böylece mutlak monarşilerin yerini halkın temsilcilerinden oluşan parlamentolu yeni rejimler almaya başladı.

Seçme ve seçilme hakkının varlıklı erkeklere özgü olması tartışmalara yol açtı. Demokrasi halkın egemenliğine dayanan bir rejim olduğuna göre halkın tümünün iradesini yansıtan bir yönetimin getirilmesi zorunlu görüldü. Nitekim büyük bir mücadeleden sonra seçme ve seçilme hakkı zengin-yoksul, erkek-kadın ayrımı yapılmadan tüm halkın temel haklarından biri olduğu kabul edilerek, temsili rejimin vazgeçilmez bir unsuru oldu.

Biz, bu makalemizde Türk toplumunun yaşamında önemli bir yer tutan 1912 genel seçimleri sırasında Eskişehir'de meydana gelen olayları inceleyeceğiz. Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için seçim olgusunun toplumsal yaşamımızda izlediği gelişme çizgisini de kısaca açıklayacağız.

Seçim sorunu Türk toplumunun yaşamına 19. yüzyılın ilk yarısında girmeye başlamıştır. Tanzimat dönemi Osmanlı yöneticileri, devleti içinde bulunduğu açmazlardan kurtarabilmek için devlet ve toplum yaşamında yapılan reform hareketlerinin ivmesini artırmışlardır.

Reformların başarıya ulaşabilmesi için mali sorunların çözülmesi, bunun için de bir vergi reformunun yapılması gündeme gelmiştir. Osmanlı yöneticileri vergi toplarken devletle halkı karşı karşıya getirmemek, vergi miktarını artırabilmek için sancak merkezlerinde birer *muhasıllık meclislerinin* kurulmasını kararlaştırmışlardır (1840). “Bir muhasıl-ı mal, iki nefer katip, hakim, müftü bir asker zabiti ve vücuh-ı memlekette dirayetkar ve müstakümül etvar dört nefer” den oluşması saptanan muhasıllık meclislerine sancağın demografik yapısına göre metropolit ve kocabaşılar da girebilecekti¹. “Vücuhi memlekette dirayetkar ve müstakümül etvar dört neferin” seçimi Türk toplumunun siyasal yaşama katılmasının başlangıcını oluşturmuş ve seçme ve seçilme yeterliliği ile seçim sistemi sorununu gündeme getirmiştir.

Muhasıllık meclislerine aday olabilmek için;

“O idari ünitenin halkından olmak,

En akal, erşedi afif ve eslah olmak,

Umuru devlet ve ahval-ı memlekete vakıf ve aşına bulunmak” gerekiyordu².

Bu niteliğe sahip kişiler mahkemeye baş vurup muhasıllık meclislerine aday olduklarını bildiriyorlardı. Seçim iki aşamada gerçekleşiyordu. Önce her köy halkı bir yerde toplanarak kura ile aralarından beş kişiyi seçip köylerini temsil etmek üzere kazaya gönderiyordu. Kazanın “akıllı, sözden anlar, emlak sahibi” sakinleri de kazalarının nüfusuna göre (50-30-20) temsilciyi kura ile belirliyorlardı. Aynı yöntemle seçilip gelen köy temsilcileriyle kaza temsilcileri bir yerde toplanıyorlardı. Mahkemeye baş vurup muhasıllık meclislerine aday olanlar kura ile bu seçmenlerin önüne çıkarılıyordu. Adayı kabul edenler bir yana kabul etmeyenler öbür yana

¹ Abdurrahman Vefik, *Tekalifi Kavaidi*, c. 2. İstanbul: 1330, s. 9. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: 1991, s. 212 Reşat Kaynar; *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: 1985, s. 238.

² Kaynar, *a.g.e.*, s. 254, Abdurrahman Vefik, *a.g.e.*, s. 26.

ayrılıyordu. Kabul edenler çoğunlukta ise aday seçimi kazanmış oluyordu. Eşitlik durumunda ise kuraya başvuruluyordu³.

Vergi gelirlerini artırmak amacıyla oluşturulan bu kurumlardan beklenen fayda sağlanamadı. Bu gelirlerde artış olmadığı gibi; yer yer azalmalar da görüldü. Bunun üzerine 1841 yılı sonlarında muhassıllık meclisleri kaldırıldı. Bunların yerine önce *memleket meclisleri* 1849 da da *eyalet meclisleri* oluşturuldu.

Eyalet meclisleri de vali, defterdar, hâkim, müfti gibi devlet memurlarıyla Müslüman halkı temsilen seçilen dört kişiden oluşuyordu. Eyaletin dini durumuna göre Müslüman olmayan halk bulunduğu takdirde onları temsilen de din başkanları bu meclise katılacaklardı⁴.

Bu uygulama ülke yönetiminin vilayet, liva, kaza ve köy şeklinde yeniden örgütlenmesine ve her idari üniteye o idari ünitenin en üst mülki amirinin başkanlığında birer idare meclisinin kurulmasını öngören nizamnamenin hazırlanmasına kadar sürdü. Söz konusu nizamname idare meclislerine seçme ve seçilme haklarını yeni esaslara bağladı ve seçim yöntemi de değiştirdi. Buna göre idare meclislerine aday olabilmek için:

- Osmanlı tebasından olmak;
- Okuma yazma bilmek,
- Otuz yaşını doldurmuş olmak,
- Yılda en az 500 kuruş vergi vermek gerekiyordu⁵.

Vilayet halkından bu nitelikleri taşıyan kişiler arasından aday belirlemek üzere *Meclis-i Tefrik* adıyla yeni bir meclis oluşturuluyordu.

Bu mecliste her idari ünitenin en büyük mülki amiri örneğin vilayette vali - hakim, mektupçu, muhasebeci, Divan-ı Temyiz'in hukukçu üyeleri, müftü ve diğer din başkanları bulunacaktı. Yukarıda belirttiğimiz seçilme koşullarına sahip, halk arasından seçilecek üye sayısının üç katı kadar (6 Müslüm 6 Müslüman olmayan) aday saptayacaktı. Bu adayların isimleri vilayete bağlı liva merkezlerine gönderilecekti. Her liva idare meclisi bu adaylardan istediği iki kişiyi seçip vilayet merkezine bildirecekti. Tüm liva-

³ Kaynar, *a.g.e.*, s. 254-256., Vefik, *a.g.e.*, s. 2629, İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler*, Ankara: 1974, s. 15.

⁴ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 219.

⁵ Bkz. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 70, Çadırcı, *a.g.e.*, s. 261.

ların seçim sonuçları vilayet merkezine geldikten sonra Meclis-i Tefrik yeniden toplanacak ve her livadan gelen seçim sonuçlarını tek tek inceleyerek en çok oy almış olan 4'ü Müslüman, 4'ü Müslüman olmayanlardan olmak üzere 8 adayı belirleyecek ve valiye sunacaktı. Vali kendine sunulan bu adaylardan 2'si Müslüman, 2'si de Müslüman olmayanlardan olmak üzere 4 aday saptayıp Bab-ı Ali'ye gönderecekti. Bab-ı Ali'nin onaylaması ile vilayet idare meclisine halktan seçilip girecek üyeler belirlenmiş olacaktı⁶.

Ülke yönetiminde çağdaşlaşmaya doğru gidilirken halkın yönetime katılımında gerileme gözükmemektedir. Zira bu yöntemle göre adayın belirlenmesinden adayın seçimine kadar mülki amirlere oldukça geniş yetkiler verilmişti.

İmparatorlukta yapılan reformlar ülkede batı düşüncesine sahip yeni bir aydın sınıf yaratmıştı. Bunlar yapılan reformları yeterli bulmuyorlar siyasi yapının değiştirilmesini mutlak monarşiden meşrutî monarşiye geçilmesini istiyorlardı. Böylece, Osmanlı halkının temsilcileriyle devlet yönetimine katılacağını ülke sorunlarının çözümünün daha da kolaylaşacağını düşünüyorlardı.

1865'te Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ni kuran genç idealist aydınlar mutlak yönetimi değiştirmek için örgütlenmeye başladılar. Ancak daha eyleme geçmeden hükümetin haberdar olması üzerine tutuklanmaktan kurtulabilmek için yurt dışına kaçtılar. Özgürlük mücadelelerini Fransa, Londra gibi özgürlüğün yaşandığı Avrupa kentlerinde sürdürdüler. Osmanlı yöneticileri ise, ülkedeki özgürlük hareketini durdurabilmek için her yola başvurdu. Ancak başarılı olamadı. Asker ve sivil aydınlar meşrutî sistemi getirebilmek için meşrutîyet karşıtı Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine meşrutîyetçi gözükken beşinci Murat'ı geçirdiler (29/30 Mayıs 1876).

Murat, meşrutîyet yanlısı olmasına karşın sağlığı ülkeyi yönetmeye uygun değildi. Nitekim padişah olduktan bir süre sonra hastalığı arttı. Bunun üzerine meşrutîyetçiler veliaht Abdülhamit ile ilişkiye geçtiler ve meşrutîyeti ilan edeceğine dair söz verdiği takdirde onu padişah yapacaklarını belirttiler. Abdülhamit "usulî meşrutîyet ve meşverete mübteni olmayacak bir hükümeti kabul edemeyeceğini"⁷ belirterek meşrutîyetçilerle anlaşdı ve Osmanlı tahtına oturdu (31 Ağustos 1876).

⁶ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 260.

⁷ Bkz. Bekir Sıtkı Baykal; "93 Meşrutîyeti" *Bellekten*, c. 6 (1942), s. 51.

Abdülhamit'in padişah olmasından sonra ülkede meşrutî sisteme geçiş çalışmaları yoğunlaştırıldı.

Meşrutî düzene geçebilmek için öncelikle devletin dayanacağı temel yapıyı, devlet organları arasındaki ilişkiyi belirleyecek, ülke bireylerinin haklarını yasal güvenceye alacak bir Anayasa'nın hazırlanması ve bu anayasanın öngördüğü ilkelere bağlı bir parlamentonun toplanması gerekiyordu.

Daha Abdülhamit padişah olmadan Mithat Paşa'nın başlattığı Anayasa hazırlama çalışmaları yeni boyutlar kazandı. Zira O Tuna Valiliği sırasında Anayasa ile ilgilenmiş⁸, 1875 yılında İngiltere elçisine ülkenin kurtuluşu için tek çarenin bir millet meclisi oluşturmak⁹ olduğunu söylemiştir⁹. 19 Ramazan 1293 yılında Mithat Paşa başkanlığında Anayasa hazırlamak için bir komisyon kuruldu. İlk toplantısını 24 Eylül 1876'da yapan komisyon, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayandan oluşacak bir Meclis-i Umumi'nin kurulmasını kararlaştırdı¹⁰. Bab-ı Ali de parlamentoya katılacak mebusları saptamak üzere 10 Şevval 1293/28 Ekim 1876 da Meclis-i Mebusan'ın Suret-i İntihabı ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate" yi hazırladı ve valilere gönderdi¹¹. Bu belgedeki adı ile Meclis-i Umumi'ye (parlamentoya) "sınıf-ı ahali tarafından" seçilecek kişilerin aday olabilmesi için;

Osmanlı tebasından olması,

İyi ahlak sahibi olması,

Az çok emlak sahibi olması,

Yirmibeş yaşından küçük olmaması,

Cinayetten, siyasi suçlardan ceza almamış olması.

Devletin resmi dilini bilmesi gerekiyordu¹².

Vilayette bulunan tüm kaza, liva idare meclislerinin üyeleri Meclis-i Mebusan'a seçilecek mebusları saptayacaktı. Vilayetlerden seçilecek Müslüman ve Müslüman olmayan mebus sayısı vali tarafından bir yazı ile mutasarrıflara ve kaymakamlara bildirilecekti. Bu duyumdan sonra kaza,

⁸ Baykal, a.g.m., s. 49.

⁹ Baykal a.g.m. s. 49-50.

¹⁰ Stanford J. Show, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çeviren Mehmet Harmanlı) c. 2, İstanbul: 1983, s. 219 Baykal., a.g.m., s. 56.

¹¹ Sarkiz Karakoç, *Tahşiyeli Kavanin*, c. 2 İstanbul: 1341, s. 34 vd.

¹² Karakoç, a.g.e., s. 34.

liva ve vilayet idare meclisi üyeleri ayrı ayrı istedikleri kişilerin isimlerini birer kağıda yazıp zarfa koyacaklar, üstünü mühürleyip kazalarda kaymakamlara, livalarda mutasarrıflara, vilayetlerde valiye teslim edeceklerdi. Kaymakam ve mutasarrıflar kendilerine teslim edilen bu zarfları açmadan valiye göndereceklerdi. Kaza, livaya ve vilayette seçim işi bittikten sonra vali kendisine iletilen kapalı zarfları vilayette bulunan ulema ve dini önderlerden oluşan en az onbeş kişilik bir komisyon ile açacaktı. Her zarfta bulunan isimleri tek tek yazarak en çok adı yazılan kişiler vilayet mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a katılmaya hak kazanmış olacaktı¹³.

Anayasa komisyonunun hazırladığı ve padişahın da onayından geçen Kanun-ı Esasi 23 Aralık 1876'da büyük bir törenle ilan edildi¹⁴. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda mutlak monarşi sona erdi ve meşrutiyet dönemi başladı.

Kanun-ı Esasi'nin öngördüğü Meclis-i Mebusan için bu talimatname doğrultusunda seçimler yapıldı ve mebuslar İstanbul'a geldiler. 19 Mart 1877'de açılan¹⁵ Meclis-i Mebusan, çalışmalarını 19 Temmuz 1877'de tamamladı.

Meclis-i Mebusan üyelerinin seçimi için gerekli yasanın yapılacağı Talimat-ı Muvakkate'de vurgulanmıştı¹⁶. Ancak Meclis-i Mebusan'ın birinci devresinde seçim yasası yapılmadığı için ikinci devre mebusları da bu belgeye göre saptanacaktır.

Meclis-i Umumi'nin kısa sürede toplanmasını sağlamak için hazırlanan Talimat-ı Muvakkate'nin bazı hükümleri Kanun-ı Esasi'nin bazı maddeleri ile çelişiyordu. Zira Kanun-ı Esasi'nin 65 maddesine göre her elli bin erkek seçmen için bir mebus seçilecekti. Mebus olabilmek için ise 30 yaşını bitirmiş olmak, hiç kimsenin hizmetkarı olmamak, iflas etmiş ise itibarını yeniden kazanmış olmak, yabancı bir devletin tebası olduğunu iddia etmemek, medeni haklarını kaybetmemiş olmak gerekiyordu¹⁷.

¹³ Karakoç, *a.g.e.*, s. 35 Mebusların vilayetlere göre dağılımı için bkz. *a.g.e.*, s. 35-36.

¹⁴ Bkz. *Ceride-i Havadis* 8 Zilhicce 1293; *Sabah*, 9 Zilhicce 1293.

¹⁵ Robert Deveraux, *The First Ottoman Constitutional Period*, Baltimor: 1963, s. 108 vd.

¹⁶ Karakoç, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁷ Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (1839-1980)*, Ankara: 1982, s. 35-36 Sarkiz Karakoç'a göre 1877 yılında Meclis-i Mebusan'a bir seçim yasası sunulmuştur. Bu yasanın uygulanabilmesi için Nahiyeler yasının çıkarılması, Nüfus defterlerinin hazırlanması ve bu defterlerin Haziran ayı içinde bitirilerek, Temmuz ayında seçimlere başlanması gerekiyordu. Yasa meclise Haziran ayında geldiği için defterler hazırlanamamıştır.

Bu çelişkiye karşın ikinci yıl yine Talimat-ı Muvakkate'de öngörülen ilkelere göre seçimin yapılması zorunlu oldu¹⁸. 13 Aralık 1877'de çalışmalarına başlayan Meclis-i Mebusan 14 Şubat 1878'de padişah iradesiyle kapatıldı, mebuslar vilayetlerine gönderildi, Anayasa askıya alındı.

Çok büyük amaçlarla açılan parlamentonun çok kısa yaşamı Osmanlı Devleti'nde demokratik kurumların oluşumuna, demokratik açılımlara yol açacak, bireylere özgürlüğün tadını tattıracak bir düzenin kurulmasını engelledi. Bu nedenle de Anayasalı düzen başlangıçta mutlakiyet daha sonra ise istibdat karşıtları için ülke sorunlarını çözecek adeta sihirli bir değnek niteliğine büründürüldü.

İstibdat karşıtları 1889'da örgütlenmeye başladılar. Askeri Tıbbiye'de başlayan bu hareket giderek asker sivil tüm okulları kapsadı. 23 Temmuz 1908'de kansız bir darbe ile istibdat idaresine son verilerek yeniden meşrutî düzene geçildi. Meşrutî düzenin kurulabilmesi için Anayasa'nın uygulamaya konulması ve Meclis-i Mebusan'ın toplanması gerekiyordu. Oysa Birinci Meşrutiyet devrinde Osmanlı parlamentosu seçim yasası üzerinde çalışmasına rağmen bu çalışmayı yasalastıramamıştı. O nedenle elde bir seçim yasası yoktu. Bu durum, kuşkusuz parlamentonun açılmasını geciktiriyordu. Nitekim hükümet Meclis-i Mebusan'da görüşülen ancak yasalastırılmayan seçim yasası tasarısını 20 Eylül 1908'de "İntihabı Mebusan Kanun Layıhası" adıyla yayınladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan 1908, 1912, 1914 ve 1919 seçimlerinin dayanağını oluşturan bu belgeyle seçme ve seçilme koşulları yeniden düzenlendi, seçim yöntemine açıklık kazandırıldı. Bu belgeye göre; her elli bin seçmen için bir mebus seçilecekti. Nüfusu elli binden aşağı olan seçim çevreleri elli bin olarak kabul edilecekti. Ellibinden yukarı olan yerlerde ise yüzyirmibeşbine kadar iki yüzyetmişbeşbine kadar olan yerlerden üç, ikiyüzbine kadar olan yerlerden dört mebus seçilecekti. Her sancak bir seçim çevresini oluşturacaktı.

Sancaklardan seçilecek mebus sayısı hükümetin seçim kararı almasından ve bu kararı mülki ve yerel yöneticilere iletmesinden sonra hazırlanacak nüfus defterlerine göre belirlenecekti. Nüfus defterleri mahalle ve köy

Ülkenin savaş içinde olması nedeniyle de Nahiyeler yasası çıkarılamamıştır. Kanun-ı Esasi'nin en büyük eseri olan Meclis-i Umumi'nin açılmasının geciktirilmemesi için Talimat-ı Muvakkate'nin uygulanması zorunlu görülmüştür. bkz. Karakoç *a.g.e.*, s. 60.

¹⁸ Karakoç, *a.g.e.*, s. 60.

düzeyinde hazırlanacaktı. Defterin hazırlanmasına köyün/mahallenin, imamı, papazı, hahamı gibi din başkanları yanında muhtar ve köyün/mahallenin ileri gelenlerinden 2-3 kişi de yardım edecekti. Defterler iki bölümden oluşacak bir bölümüne 25 yaşından küçük diğer bölüme de 25 yaşından büyük erkekler yazılacaktı.

Bu belgeye göre seçmen olabilmek için;

“25 yaşından büyük olmak,

Medeni haklardan yoksun olmamak,

Yabancı bir devletin tebası olmamak ya da böyle bir iddiada bulunmamak,

Birinin hizmetinde olmamak,

İflas etmiş ise itibarını iade etmiş olmak,

Az çok devlete vergi verir olmak,

Bulunduğu yerde bir yıldan beri oturuyor olmak” gerekiyordu.

Seçmen sayısını saptayacak olan nüfus defterleri ikişer adet hazırlanacak, biri mahalle/köyün muhtarında kalacak, diğeri ise kazaya gönderilecekti. Defterin hazırlanması tamamlandıktan sonra Belediye Başkanının emrinde belediye meclisi üyelerinden kazanın büyüklüğüne göre (4-6 kişiden oluşan) bir *Teftiş Heyeti* oluşturulacaktı.

Teftiş heyetleri nüfus defterlerini inceleyip onları halkın kolaylıkla görüp inceleyebileceği yerlere astıracaktı. Basının ve özel görevlendirilmiş kişilerin yardımıyla halkın bu defterleri incelemesi sağlanacaktı. Halkın itirazları alındıktan ve defterlerdeki eksiklikler, yanlışlıklar giderildikten sonra defterlere kesin şekil verilecek daha sonra da sancaktan çıkarılacak mebus sayısı saptanacaktı. Sonuç, basın yoluyla, kaymakam, nahiye müdürleri ve teftiş heyetleri aracılığıyla halka duyurulacaktı.

Seçim iki dereceli olacaktı. Seçmenler önce mebusları seçecek kişileri (müntehibi sanileri-ikinci seçmenleri) seçecek, onlar da mebusları seçecekti. Her beşyüz seçmenin bir ikinci seçmen seçmesi gerekiyordu. Bir nahiyede;

250-750 seçmen var ise 1;

750-1250 seçmen var ise 2;

1250-1750 seçmen var ise 3;

1750-2250 seçmen var ise 4 ikinci seçmen seçilecekti.

Nahiyelerdeki seçimlerin kurallara uygun yapılabilmesini sağlamak için Kaza Teftiş Heyeti'nden nahiyelere kura ile memur gönderilecekti. Bunlar nahiyeye giderken arkası teftiş heyetinin mühüriyle mühürlenmiş seçmen sayısı kadar oy pusulasını ve seçim sandığını da yanında götürcekti. Memur nahiyeye vardığında Nahiy Meclisi Reisi ve üyeleriyle toplanıp geçici bir seçim heyeti oluşturacaktı. Bu heyette imam, papaz, haham gibi din başkanlarıyla muhtar da bulunacaktı. Oluşturulan bu seçim heyeti sandık kurulu olarak görev yapacaktı. Sandık kurulu oy verme işlemini en uzak köyden başlatacak ve günde 300 seçmenin oy vermesini sağlayacak düzeni oluşturacaktı.

Seçmenler nahiyelerinden çıkacak ikinci seçmen sayısı kadar ismi oy pusulasına yazıp oy sandığına atacaktı. Okuma yazma bilmeyenler ise güvendiği birine istediği isimleri oy pusulasına yazdırabilecekti.

Nahiyedeki oy verme işlemi bittikten sonra sandık açılacak oy kullanan seçmenlerin sayısı ile sandıktan çıkan oy sayısı karşılaştırıldıktan ve gerekli eşitlik sağlandıktan sonra tasnif işine geçilecekti. Her adayın aldığı oy tek tek incelenerek ve en çok oy alanlar ikinci seçmen olarak belirlenecekti. Bunların adına bir mazbata düzenlenecek ve Teftiş Heyeti'ne gönderilecekti. Kaza Teftiş Heyeti bu mazbataları inceledikten sonra, ikinci seçmenliğe seçilenlerin adlarını kaydedecek ve mebus seçiminin nerede ne zaman yapılacağını bildirecek ve seçimde kullanacakları oy pusulalarını verecekti. İkinci seçmenler kendilerine verilen bu oy pusulalarına ya kendi istediği adayların adlarını ya da adaylığını koymuş adayların adlarını yazabilecekti. Okur yazar olmayanlar ise güvendiği birine adayların isimlerini yazdırabilecekti. Oy verme işlemi bittikten sonra ikinci seçmenlerin 8/10'unun hazır olmasıyla sandık açılacak ve mebus adaylarının aldığı oylar saptanacak ve bir tutanakla sancağa bildirilecekti. Mutasarrıflar kazadan gelen seçim sonuçlarını vilayete göndereceklerdi. Vali vilayet idare meclisi ile Teftiş Heyetini toplayıp seçilen mebusları belirleyecekti. Seçimi kazanan adayların adları vilayet gazetesinde yayınlandığı gibi adlarına düzenlenen mazbatalar da Dahiliye Nezareti'ne gönderilecekti. Dahiliye Nezareti bu mazbataları Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına kadar bekletecekti¹⁹.

¹⁹ Bkz. *Düstur Tertib-i Sani* c. 1 s. 18-37.

1908 yılında yapılan ilk genel ve özgür seçimler bu ilkeler doğrultusunda yapıldı. Ancak bu seçimler Tunaya'nın da vurguladığı gibi "unsurları bir birine pamuk ipliği ile bağlı bir imparatorluk ülkesinde kendilerini azınlık sayan cemaatler ve bunlara hakim unsur sayılan Türkler arasındaki kavgaları"da ateşledi. Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler Türklere karşı çeşitli şekillerde eylemler sergilediler. Rumlar, azınlıklar için nisbi temsil yöntemini isterken, Bulgarlar da sahip oldukları ayrıcalıkların korunmasında direndiler²⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ilk genel seçimine *İttihat ve Terakki Cemiyeti* dışında *Ahrar Partisi* de katıldı. Ancak seçimi büyük bir çoğunlukla İttihat ve Terakki Cemiyeti adayları kazandı²¹.

Meclis-i Mebusan'ın 17 Aralık 1908'de açılmasından sonra mebuslar arasında hizipleşmeler, gruplaşmalar başladı ve meclis içinde yeni yeni partiler doğdu²². Başlangıçta küçük ve etkisiz olan bu yeni oluşumlar 21 Kasım 1911'de bir araya gelerek *Hürriyet ve İtilaf Fırkası* gibi yeni ve büyük bir partinin çatısı altında toplandılar²³. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda da demokratik düzenlerin vazgeçilmez bir ögesi olan muhalefet partisi doğmuş ve çağdaş demokrasiye doğru bir büyük adım atılmış oldu.

Ülkenin içinde bulunduğu koşullar Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın güçlenmesine olanak veriyordu. Nitekim kuruluşundan çok kısa bir süre sonra İstanbul'da yapılan bir ara seçimi tek bir oy farkıyla Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kazanması İttihat ve Terakkicileri korkuttu²⁴. Bunlar Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın daha kuruluşunu tamamlamadan bir baskın seçimle meclisteki çoğunluklarını sürdürmenin yollarını aramaya koyuldular.

Anayasanın 35. maddesini değiştirerek seçimin yenilenmesini planladılar. Her ne kadar muhalefet bu plana karşı çıktı ise de padişahın yardı-

²⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, c. 3. İstanbul: 1989, s. 162. Sina Akşin, 100 *Soruda İttihat ve Terakki*, İstanbul: 1980, s.

²¹ Bkz. Ahmad Feroz-Dankwart Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Araştırmaları Dergisi Sayı 4-5* (1976), s. 245-284.

²² Tunaya *a.g.e.*, c. 1, s. 131 vd.

²³ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Ankara: 1990, s. 45 vd.

²⁴ Tunaya, *a.g.e.*, s. 263-283, Birinci, *a.g.e.*, s. 45 vd.

mıyla Anayasanın 35. maddesini değiştirdiler ve seçime giden yolu açtılar²⁵.

Ülkede yeni bir seçim dönemi başladı. Ancak bu dönemin kendine özgü koşulları vardı. Osmanlı İtalyan Savaşı devam ediyordu. Balkanlarda huzursuzluk giderek artıyordu. İç politikada ki, İttihatçı-İtilafçı cepheleşmesinin boyutları büyümüştü. İktidar ve muhalefet sahip oldukları tüm olanakları seçim meydanlarına sürerek daha çok mebus çıkarabilmek için birbirlerinin adaylarına sözle, yazıyla hatta fiili saldırıda bulunarak henüz seçim olgunluğuna ulaşmamış halkın karşı kamplara ayrılmasına yol açıyor, dolayısıyla da geleceğe kötü bir iz bırakıyordu. 31 Mart isyanı nedeniyle ilan edilen sıkıyönetim de kaldırılmamıştı.

Meşrutiyetin getirdiklerini içlerine sindiremeyen mutlakiyet yanlıları, İttihat ve Terakki'nin merkezîyetçi uygulamalarından kaygı duyan azınlık unsurları Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın etrafında toplanarak, ülkenin çeşitli yerlerinde bu arada da Eskişehir'de de büyük toplumsal olaylar çıkardılar. Eskişehir'de meydana gelen olayları incelemek üzere buraya gelen Tanin Gazetesi muhabiri Ahmet Şerif, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilafı karşılaştırırken; İttihat ve Terakki inkılabı tamamlamak, III. Selim'den beri süregelen çağdaşlaşma düşüncesini çağdaş gereksinimleri de göz önüne alarak sürdürmek isteyen, bu amaca ulaşmak için ülkenin çeşitli yerlerinde kulüpler açıp taraftar toplayan, ülkenin aydınını yanına alan bir güç olarak nitelermekte, Hürriyet ve İtilafı ise; çeşitli değişikliklerle o güne değin varlığını sürdüren 31 Mart isyancılarının kalıntıları, yenileşme ve reformist uygulamalara karşı, bunları ezmeye, boğmaya çalışan meşrutiyet karşıtı Abdülhamitçi parti olarak tanımlamakta ve bu parti üyelerini de en ılımlı yenileşme hareketlerini bile ilgisi olmadığı halde din silahı ile karşılayan, halkın uyanmasıyla düzenlerinin bozulacağından korkan kişiler olarak göstermektedir²⁶.

Gerçekten de İttihat ve Terakki'nin halkçı davranışlarından memnun olmayanlar, görevlerinden alınanlar, dini giysi içinde dolaşmasına rağmen bu görevi yapmayanlar, bunların propagandalarına kanak saf, gerçeği anlayamayacak düzeyde bulunan ve sürekli geçmişte yaşayan beden ve zihnen yaşlı insanlar Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın etkisinde kalarak bu olaylarda potansiyel gücü oluşturmuşlardır.

²⁵ Bkz. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi* 1. Devre 4. İçtima Senesi c. 2. Ankara: 1991, s. 325-510. Birinc, a.g.e., s. 103-104. Recai G. Okandan, *Ämme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri*, İstanbul: 1947, s. 94-108.

²⁶ Bkz. *Tanin Gazetesi* 3 Nisan 1912, s. 3.

Meclis-i Mebusan'ın padişah iradesiyle feshedilmesi üzerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçim çalışmalarını tüm yurt yüzeyinde bu arada Eskişehirde de yoğunlaştırmıştı.

Tanın Gazetesi'nin saptamalarına göre Eskişehir'deki Hürriyet ve İtilaf Fırkası çalışmalarını, Eskişehirin büyük eşraflarından biri olan *Zeytunzadeler* organize ediyordu.

Zeytunzadeler II. Abdülhamit'in despotik yönetimi sırasında kaza idaresini adeta ellerine geçirmişlerdi. Sırtlarını devlete dayadıkları için kısa süre içinde Eskişehir ve çevresinde gerek ekonomik gerekse siyasal bakımdan büyük bir güce ulaşmışlardı. Meşrutiyetin yeniden ilanı üzerine İttihatçılara yanaşarak siyasal ve ekonomik konumlarını korumayı denemişlerse de başarılı olamamışlardı. Zira İttihatçılar bunlara yüz vermemişti. Bunun üzerine Zeytunzadeler İttihatçılara karşı cephe almaya kalkmışlardı. Meşruti sistemin güvencesi altında siyasal partileşme hareketi başlayınca onlar da İttihat ve Terakki karşıtı Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde yer almayı çıkarlarına daha uygun bulmuşlardır.

Zeytunzadelerden Tefvik Bey'in yönlendirmesiyle Eskişehir'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bir şubesi açılmış ve 3-4 bin kişi bu şubeye üye olarak kaydedilmiştir. Tefvik Bey şube başkanlığına ortağı olan Romanya göçmenlerinden *Hacı Veli Efendi*'yi getirerek kendini kamufle etmiştir²⁷.

Hacı Veli Efendi kendi simgesi olan bir sancak yaptırmış ve partinin şube binasına astırmıştır. Kentte olaylar başlayınca Hürriyet ve İtilafçılar halkı bu sancağın altına çağırarak onu adeta başkaldırının bir simgesi olarak kullanmışlardır.

Kent merkezinde parti şubesi açıldıktan sonra siyasal faaliyetler de artmıştır. Zeytunzadeler ekonomik güçlerine dayanarak iş ilişkileriyle Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin üye sayısını artırmaya çalışmışlardır²⁸.

Seçim kararı kente ulaşınca, yöneticiler yürürlükte bulunan seçim yasasına dayanarak, halkın daha kolay oy vermelerini sağlayabilmek için kenti 16 bölgeye ayırdılar ve her bölge için ayrı ayrı sandık kurulları oluşturdu- lar. Oy verme günü olarak da 3 Mart Cumartesi gününü belirlediler. Görevliler 3 Mart günü görev yerine giderek oy verme işlemini başlattılar. Oyların sandığa atılmaya başlamasıyla birlikte bazı seçmenlerde tedirgin-

²⁷ Bkz. *Tanın* 2, 4 Nisan 1912, s. 1.

²⁸ *Tanın* 4 Nisan 1912, s. 1.

likler görüldü. “Biz Hacı Veli'nin sancağını tanır onun altında toplanırız” sözleri duyuldu. Kimi yerlerde ise Hürriyet ve İtilafçılar Hacı Veli lehinde gösteri yapmaya kalktılar. Özellikle Yenimahalle'de olaylar büyüdü. Zira buradan iki ikinci seçmen seçilecekti. Seçmenler seçim kurallarını bir kenara iterek kendi istekleri doğrultusunda seçimi yönlendirmeye kalktılar. Bu durum kent yöneticilerini rahatsız etti. Vakit geçirilmeden önlem alındı ve jandarma sokaklarda devriye gezdirildi. Bu önlem olumlu sonuç verdi. Olaylar büyümeden yatıştırıldı ve seçimlerin yapılması sağlandı. İttihat ve Terakkiciler 13. Hürriyet ve İtilafçılar ise 5 (ki bunlardan 2 Rumdu) ikinci seçmen kazandılar²⁹.

Kuşkusuz bu sonuç Hürriyet ve İtilafçılar için büyük bir yenilgiydi. Çünkü onlar Eskişehir seçimleri yanında Kütahya seçimlerini de kazanacaklarına inanıyorlardı.

Kaza merkezinde ikinci seçmenlerin seçimi bitmiş olmasına rağmen köylerde henüz seçim başlamamıştı. Bu nedenle Hürriyet ve İtilafçılar seçim meydanlarından tümüyle çekilmediler, aksine bu durumu kendileri için bir avantaj sayarak köylerdeki propaganda çalışmalarına ağırlık verdiler. Zira köylerde oy verme işlemi 10 Mart Cumartesi günü başlayacaktı³⁰.

Kent merkezinde seçimlerin kaybedilmesi kimi köylüler üzerinde etkili oldu. Hürriyet ve İtilafçıların propagandaları karşısında bazı köy halkı “siz güçlü olsaydınız Eskişehir'i kazanırdınız. Merkezde kaybettiniz. Şehirli işin hayırlısını bizden daha iyi bilir. Demek ki siz bizi aldatıyorsunuz, bizi hükümete kırdırmak istiyorsunuz” diyerek onlara karşı çıkmaya başladı. Bu gelişmeler karşısında Hürriyet ve İtilafçılar seçim propagandalarında dini unsurlara daha çok yer vermeye yöneldiler³¹.

Hürriyet ve İtilafçılar bu yarışta da geleneksel doğu toplumlarını eyleme sürüklemekte başvurulan klasik yöntem olan dini kullanıyorlardı³².

²⁹ 1908 Hüdavendigâr Salnamesine göre bu sırada Eskişehirin demografik durumu şöyleydi: toplam nüfus: 90880, Müslüman: 84051, Rum: 2303, Ermeni: 3427, Katolik: 407, Protestan: 210, Yabancı: 431, 1914 Nüfus İstatistiğine göre ise: Toplam nüfus: 152726. Müslüman: 140578, Rum: 2613, Ermeni: 8807 Yabancı: 728 bkz. Meir Zamir, “Population Statistics of the Ottoman Empire in 1914 and 1919” *Middle Eastern Studies* Vol: 7, Number, 1 Jenuvary 1981, s. 98.

³⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Siyasi Dosya No: 83-2/3 Belge No:7 (BOA-DH-SYS).

³¹ BOA-DH-SYS No: 73, 59.

³² BOA-DH-SYS No: 71, 59.

Jönler olarak adlandırdıkları İttihatçıların, çocuklara şapka giydireceklerini giymeyenleri keseceklerini³³, halkı dinsizleştireceklerini³⁴, ülkeyi düşmana satacaklarını³⁵, Padişah da dahil olmak üzere tüm memurların dinsiz olduğunu iddia ediyorlardı³⁶. Bazı köylerde de köylüyü öğretmenlere karşı kışkırtarak “artık şeriat olacak jönlerin dinsizlerin mekteplerini istemeyiz” şeklinde slogan attıyorlardı³⁷. Köy halkının mezhepsel farklılıklarından yararlanarak kimi köylerde sünnilik-kızılbaşlık çelişmesini derinleştirerek bu insanları birbirlerine karşı kışkırtıyorlardı. Seyyit Battalgazi Tekkesi’nin şeyhi Şükrü Efendi’ye hükümetin 40 sandık tüfek gönderdiğini, onun da bu tüfekleri sünnileri öldürmek için kızılbaş köylerine dağıttığı gibi yalan haberler yayarak halkı hem birbirlerine hem de hükümete karşı kışkırtıyorlardı³⁸. İşte bu ağır tahrikler sonunda Hürriyet ve İtilafçılar bir kısım halkı İttihat ve Terakkiye dolayısıyla devlete karşı isyana hazır bir duruma getirdiler. 31 Mart isyanının yaratıcılarından bazı kişiler de din adamı kılığında bu yörede dolaşarak halkı tahrik ettiler³⁹. Nitekim 10 Mart Cumartesi günü başta Seyyitgazi olmak üzere Eskişehir’in birçok yerleşim yerinde çetnli olaylar çıktı⁴⁰.

SEYİTGAZİ OLAYLARI

Seyyitgazi’de yapılacak seçimler için Hakikat Gazetesi baş yazarı Mestan Bey kaza teftiş heyetince görevlendirilmişti. Mestan Bey oy verme merkezi olarak Seyyit Battalgazi Türbesini saptamıştı. Seçim yasaının

³³ BOA-DH-SYS No: 70.

³⁴ BOA-DH-SYS No: 73, 59.

³⁵ BOA-DH-SYS No: 70, 59.

³⁶ BOA-DH—SYS No: 70.

³⁷ y.a.g.b.

³⁸ Tanin Gazetesi, 5. Mart 1912, s. 3.

³⁹ Otuz Bir Mart Olayı için bkz. Sina Akşin *31 Mart Olayı*, İstanbul: 1972.

⁴⁰ Olayların çıkış nedenini Hürriyet ve İtilaf Fırkası Eskişehir şubesi başkanı Hacı Veli Sadrazama gönderdiği 14 Mart tarihli telgrafta şöyle açıklıyordu: İttihat ve Terakki kazadaki ikinci seçmenleri ittihadçı adaylara zorla oy verdirmek için bir takım “kolcu, eşirra, maznun, mahkum, kail ve sabıklı eşhası” silahlandırarak seçim merkezlerine göndermiştir. Bunlar da halka “hatır ve hayale gelmedik hakarete” bulunmuş, “biçare ahaliyi darp ve cerh” etmiştir. Köylere gönderilen seçim memurları da Kaza Kaymakamı Zekai Bey, Jandarma Kumandanı Nail Bey, Hakikat Gazetesi Başyazarı Mestan Bey ve Biraderi tarafından özel olarak seçilmiş “ücretle tedarik” edilmiş kişilerdir. Olaylar işte bu kişilerin yanlış tavrı ve davranışlarıyla beceriksizliklerinden meydana gelmiştir. Mestan ve Hamdi Bey’in görevli oldukları seçim merkezlerinde meydana gelen olaylar bu savı kanıtlar. bkz. BOA-DH-SYS. No: 62, 63.

öngördüğü ilkeler doğrultusunda sandık kurulunu oluşturdu ve 10 Mart Cumartesi günü oy verme işlemini başlattı. Sandığa henüz 5-10 oy atılmıştı ki 31 Mart olayının yaratıcılarından⁴¹ Tatar Hoca Abdurahman'ın "vurun jönlere, gavurlara, bunlara vurmak her Müslüman için farz-ı ayn dır. Bu din kavgasıdır" diyen sesi duyuldu. Bazı ayetler okuyarak halkta ki heyecanı daha da artırdı. O'nun etkisiyle saf halk günahlarından kurtulabilecekleri kutsal anın geldiğine inanarak silahına sarıldı ve sandık kuruluna karşı saldırıya geçti⁴². Tahsildar Mustafa Efendi ile Jandarma Mustafa Çavuş saldırıya uğradı. Nahiye Müdürü, sandık kurulu üyeleri ile birlikte halkı yatıştırabilmek için emrindeki jandarmalara havaya ateş açtırdı. Bu durum olayları daha da şiddetlendirdi. Halk jandarmaların kasaturalarını aldı ve onları dövdü. Mestan Bey seçimi iptal ettiğini belirterek halktan dağılmalarını istedi. Kızgın halk Mestan Bey'e karşı saldırıya geçti. O da oy verilen odaya kaçarak canını kurtarmaya çalıştı.

İsyancı güçlerin önderlerinden Fakih Süleyman, Karakatip Mehmet Efendi, Tatar Abdurahman bir yandan saldırıyı yoğunlaştırırken öbür yandan da "bu hükümet dinsizler hükümetidir. Şimdiki memurlar ahaliyi dinsiz yapacak, çocuklara şapka giydirecek, kızılbaşlarla beraber olacaklar" diyerek halkın tepkisini daha da artırmaya, dolayısıyla da eyleme daha büyük bir boyut kazandırmaya gayret ettiler.

Sandık kurulu üyelerini kasederek bunları öldürmek helaldir deyince çatışmanın boyutları da büyüdü ve çıkan çatışmada beş kişi öldü, birçok insan da yaralandı⁴³. Bunun üzerine halk seçim yerini terk ederek sokaklara dağıldı. Kazadan "adliye heyeti" ve doktor geldi. Bir yandan olayların adli yönü araştırılırken diğer yandan da yaralıların tedavisine başlandı⁴⁴.

Bu ortamda canlarını kurtarmak zorunda kalan Nahiye Müdürü ve sandık kurulu üyeleri, Eskişehir'e kaçtılar⁴⁵. Tahriklere kapılan saf halk Seyitgazi'de bulunan 2. Ordu 23. Redif Alayı'nın 4. Taburunun silah de-

⁴¹ Tanin 5 Mart 1912, s. 3 Tutuklular ise; olayların Nahiye Müdürü'nün oy pusulalarını yazdırmak için görevlendirdiği tahsildarın tavırlarından kaynaklandığını iddia ediyorlar. bkz. BOA-DH-SYS. No: 7.

⁴² BOA-DH-SYS. No: 7; Tanin 5 Mart 1912 s. 3.

⁴³ BOA-DH-SYS. No: 7.

⁴⁴ Hürriyet ve İtilafçılarn iddialarına göre ilk soruşturmada halk suçsuz bulunmuş Nahiye Müdürü ile Zaptiye Mustafa Çavuş suçlu bulunmuştur. bkz. BOA-DH-SYS. No: 7.

⁴⁵ Bunlar, Eskişehir'e dönerken Derbent'te karşılaştıkları bir kişiden şüphelenmişler, onun üstünü yanlarındaki jandarmalara aratmışlar ve Fakih Süleyman ve Tatar Abdurrahman tarafından Hacı Veli'ye yazılmış mektup bulmuşlar.

posuna saldırdı. Subayların bilinçli ve kararlı davranışları burada bulunan askeri silah ve cephanenin isyancı güçlerin eline geçmesini önledi. Bu başarısızlık isyancıların moralini bozdu ve onları daha başlangıçta başarısızlığa uğrattığı gibi isyanın yayılmasını da önledi.

Olaylardan haberdar olan Kaymakam, bir yandan yanına aldığı jandarmalarla vakit geçirmeden Seyitgazi'ye giderek hükümet binasına yerleşip zanlıları yakalatmaya çalışırken; diğer yandan da Seyitgazi'de yaşanan olayları bağlı bulunduğu Kütahya Mutasarrıfına o da Hüdavendigâr (Bursa) Valisine bildirdi⁴⁶.

ÖZDENK OLAYLARI

Etraftaki birkaç köyle birleştirilen Özdenk bir seçim şubesi yapılmıştı. Seçimlerin düzenli yapılabilmesi için Teftiş Heyeti buraya Süleyman Efendi'yi göndermişti. Süleyman Efendi yanına bir katip ile iki jandarma alarak Özdenk'e gelmişti. Ancak daha köye girer girmez örgütlü bir tepkiyle karşılaştı. Köylüler uzun uzun Süleyman Efendi'nin kimliğini saptamaya çalıştılar. Cumartesi günü dört köyün seçmenleri oylarını verdikten sonra seçim sandığının kilitlenerek Özdenk Köyü'nün oylarını ertesi günü vermesi kararlaştırıldı. Kilitli sandığın anahtarlarından birinin Süleyman Efendi'de diğerinin ise ihtiyar heyetinde bulunması ve sandığın köyde en güvenli yer olarak görülen camiiye konulması saptandı. Dereköylü Hacı Emin bu karara itiraz etti ve sandığın kendilerinde kalmasını istedi. Bu tartışma sırasında görevli Jandarma Hacı Emin'i dışarı çıkardı. O da daha önceden hazırlanmış olan halkı sandık kuruluna karşı saldırıya geçirdi. Böylece taşlı sopalı saldırı başladı. Seçim memuru ve sandık kurulu üyeleri tehdit edildi. Jandarmaların silahları alındı. İsyancılar seçim sandığını yerine koyarak seçime devam ettiler ve 261 oyla Dereköylü Hacı Emin'in seçimi kazanmasını sağladılar.

Seçim bitince Süleyman Efendi köylülerden izin isteyerek köyden ayrılmak istedi. Ancak köylüler "biz hükümet memurlarına hürmet ederiz, onları yaya göndermeyiz" diyerek araba istediklerini o gelinceye değin beklemelerini söylediler. Bu sırada Süleyman Efendi köylülerden jandarmaların silahlarını geri vermelerini istedi. Bunun üzerine köylüler, Süleyman Efendi'den "seçimin yasalara uygun bir şekilde yapıldığını jandarmanın teşhiri silah etmesi üzerine halkın saldırıya geçtiğini" belirten bir yazı vermesini istediler. Süleyman Efendi'nin bu isteğe karşı çıkması üzerine, is-

⁴⁶ BOA-DH-SYS. No: 7, 69.

yancı köylüler Süleyman Efendi'yi tehdit ettiler. Hem canını hem de jandarmaların silahlarını alabilmek için Süleyman Efendi köylülerin istediği belgeyi verdi⁴⁷.

TANDIR OLAYLARI

Tandır ve çevresindeki köylerin seçimlerinin düzenli yapılmasını sağlamak üzere Şakir Bey görevlendirilmişti. Şakir Bey de diğer köylerde olduğu gibi Tandır'da da Cumartesi günü oy verme işlemini başlattı. Bir yandan kimi köylüler oylarını kullanırken öte yandan da bazı köylülerin taşı ve sopalı bir şekilde etrafta toplanmaya başladıkları görüldü. Koca Ali, Kara Hasan, Hafız İbrahimoğlu Ahmed, İmam Hafız İbrahim, Çay köylü Hafız Hüsnü, İsa'nın oğlu Koca Mustafa gibi kışkırtıcılar sandık kurulunu göstererek "bunlar gavurdur, sizde mi gavur olacaksınız? Bunlar şapka giydirecekler" diyerek köy halkını tahrik ettiler. Bunun üzerine halk "biri jönlere diğeri şeriata ait olmak üzere" iki sandık kurulmasını istedi. Heyeti Teftişye'nin mühürüyle mühürlenmiş oy pusulalarını da "bunlar jönlerin kağıdı. Bunlara yazınca jönlere oy vermiş oluruz" diyerek reddettiler. Ortamın gerginleşmesi üzerine Tandır'da seçimlere ara verildi⁴⁸.

TAŞKÖPRÜ OLAYLARI

Taşköprü, Sulukağaç, Kavacık, Yarımca ve Bozdağ köylerinin seçimlerinin yasalara uygun bir şekilde geçmesini sağlamak üzere Teftiş Heyeti Hacı Ahmet Efendi'yi görevlendirmişti.

Hacı Ahmet Efendi Cuma günü Taşköprü'ye giderek görevine başladı. Oy pusulalarını seçmenlere dağıttı. En uzak köy olan Kavacık köylüleri oy pusulalarına adayların adlarını yazmak üzere dışarı çıktılar. Kavacıktan Bakkal Halim, Hacı Said, Muhtar Zekeriya, askerden henüz yeni gelmiş resmi giysilerini bile çıkarmamış yetim Mehmet "bu pusuladaki mühür İttihad ve Terakki'nin yani gavur mührüdür. Bunlara sakın reylerinizi yazmayınız" diyerek halkı tahrik ederek olayları başlattılar. Hacı Ahmet Efendi ve Jandarmalar halkı yatıştırmak için büyük bir çaba gösterdilerse de başarılı olamadılar. Kandırılmış halk "kağıtların eczalı, sandıkların elektrikli" olduğunu, onların Ahmet yazmalarına karşılık sandıktan Mehmet çıkacağı gibi aklın alamayacağı iddialarla olayları büyüttüler. Hacı Ahmet Efendi sandığı açarak içinde hiçbir şey olmadığını halka gösterdi

⁴⁷ Tanin, 5 Nisan 1912, s. 2.

⁴⁸ Tanin, 6 Nisan 1912, s. 3.

ve oy verme işlemini başlattı. Halk oy pusulaları yerine mühürsüz adi kağıtları kullanmaya kalktı. Bu durum tartışmalara yol açtı. Yarımca köylü Karakeçili Aşireti'nden Hacı Hüseyin "bize zorla seçim yaptırıyorlar" diyerek halkı direnişe çağırdı. Taşköprülü Çerkez Kel Şakir, eski muhtar ve oğlu, tütün kaçakçısı Koca İsmail, Kıyıcıoğlu Süleyman, yetim Mehmet ve bakkal Halim vs sandık kurulunun bulunduğu odaya girerek "gavur" olarak nitelendirdikleri sandık kurulu üyelerine saldırdılar. Odada bulunan çerkez Hasan Bey ve Hasan Çavuş sandık kurulunun canlarını kurtardı. Halk okulun salonuna girerek kendi isteğine göre oylarını kullandı. Seçim mazbatasını da istedikleri gibi düzenlediler. Böylece Taşköprü'de de yasalara uygun seçim yapılamadı⁴⁹.

KIRKA OLAYLARI

Kırka ve on üç köy bir sandık kuruluna bağlanmıştı. Buradaki seçimlerin düzenli yapılmasını sağlamak üzere Teftiş Heyeti, Artin Efendi'yi seçim memuru olarak görevlendirmişti. O da Mestan Bey'in kardeşi Hamdi Bey'i kâtip olarak yanına almıştı.

Seçimler sırasında Kırka'da olaylar çıkacağı konusunda kaza merkezi-ne bazı duyurular ulaşıp ve jandarma mülazımı Abdullah Efendi'yle birkaç er Kırka'ya gönderilmişti.

Karakeçili Aşireti'nden Etem Bey halkı kışkırtıyordu. Hamdi Bey seçmenlerin olay çıkarmasını önleyebilmek için seçim yasaasının ilgili hükümlerini okumaya başladı. Bu sırada kazadan gönderilen askerler de köye ulaşmışlardı. Askerin geldiğini gören halk görevlilere saldırdı. Jandarmaların silahlarını aldılar. Bir jandarmanın hem kendisini hem de hayvanını yaraladılar. Hamdi Bey bu sırada kaçıp bir samanlığa saklanmak zorunda kaldı. Gözü dönmüş Hürriyet ve İtilaf Fırkası militanları Mülazım Abdullah Efendi'yi hazırola geçirip dövdüler psikolojik işkenceye tabi tutarak birkaç kez kelime-i şehadet getirttiler. Diledikleri gibi oylarını kullandılar ve seçim sandığını törenle Eskişehir'e getirmeye kalktılar⁵⁰.

Bir grup isyancı seçim sandığını, Eskişehir'e taşırken onlardan ayrılan bir başka grup da Kızılınler'e giderek oradaki isyancılara yardım etti⁵¹.

⁴⁹ Tanin, 6 Nisan 1912, s. 3.

⁵⁰ Tanin, 29 Mart 1912, s. 3.

⁵¹ Tanin, 29 Mart 1912 s. 3, Kırka olaylarını yaratanların Karacaşehir'den Hacı Bekir, Ethem, Aşin köyünden Hafız Mahmut, Karaataklı Köyünden Hacı Beslan Koca Mahmut ve Oğlu Selim olduğu saptanmıştır. bkz. BOA-DH-SYS, No: 72, 73. Tanine göre ise Kırka Olaylarının arkasında Zeytunzadeler vardır. bkz. Tanin 4 Mart 1912, s. 1.

KIZILINLER OLAYI

Kızılınler ve altı köy birleştirilerek bir sandık kuruluna bağlanmış ve seçim memuru olarak da Raif Bey atanmıştı.

Cumartesi günü oy verme işlemi başladığı sırada Uluçayır köylüleri “bizim emin olduğumuz köylülerimiz resmi heyette bulunacak ve pusulaları yazacak bizim istediğimiz adamlar çıkacak” diye gürültü yaptılar. Me murlar halkı yatıştırmak istedi ise de sonuç değişmedi. Kırka’dan gelen kişilerin de etkisiyle olaylar büyüdü ve isyancılar kendi isteklerine göre seçimi yaptılar⁵².

BARDAKÇI OLAYLARI

Bardakçı’nın seçim işlerinden Arif Bey sorumluydu. O Bardakçı’ya vardığında köylüler “ne seçim isteriz ne mebus ne de sandık. Hoca Abdurahman Efendi’ye mazbata veriniz İstanbul’a gitsin, hukukumuzu muhafaza etsin. Geçen defa bize bir kağıt mühürlettiniz, Sultan Hamid’i tahtan indirdiniz. Bu defa kağıtları mühürletip dinimizi alacaksınız. Sultan Hamid’in nesi vardı” diyerek seçime karşı çıktılar. Sandık kuruluna saldırdılar, kapıları, pencereleri kırdılar, jandarmaların silahlarını aldılar. Bu eylemin “bir din kavgası” olduğunu “bir yön öldürmenin yüz gavur öldürmeden daha sevap” olacağını söyleyerek halkı tahrik ettiler. Görevlilerden birine otuz kez kelime-i şehadet getirterek psikolojik işkence yapan isyancılar Bardakçı’da da yasaların öngördüğü şekilde seçimlerin yapılmasını engellediler⁵³.

KÜMBET OLAYLARI

Kümbet ve çevresindeki on köy bir sandık kuruluna bağlanmıştı. Buradaki görevli ise Bahaaddin Efendi idi. Kümbet, Karaviran ve Yapıldak hükümete karşıtlık bakımından ön sırada bulunan köylerdi. Bahattin Efendi Cuma günü Kümbet’e ulaştı. İhtiyar Heyetinden Hacı Ömer ile Yapıldak Köyünden Ali Çavuş’un Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına aday olduklarını, bunların arkası Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın mühürüyle mühürlenmiş oy pusulalarını seçmenlere dağıttığını belirledi.

Cumartesi günü oy verme işlemi başladığında seçmenler arkası Teftiş Heyeti’nin mührüyle mühürlenmiş oy pusulalarını “bu İttihad ve Terakki’nin mührüdür, bunlara oylarımızı yazamayız” diyerek almadılar. Tepki-

⁵² Tanin, 6 Nisan 1912, s. 3.

⁵³ Tanin 29 Mart 1912, s. 9. Nisan 1912, s. 3.

li seçmenler mazbata yapılarak oyların oraya yazılmasını istediler. Görevliler halkın bu tavrının seçim yasasını bilmediklerinden kaynaklandığını düşünerek yasanın ilgili maddelerini okuyarak halkı yatıştırmaya çalıştılar. Bu sırada Ayı Mehmet'in "bu kağıtları bize yazdıracaklar sonra Eskişehir'de istedikleri mührü basıp İttihad ve Terakki'ye verecekler. Bizi Jön, gavur yapacaklar" diyen sesi duyuldu. Bahaaddin Bey, Mehmet'i ayıplayarak yaptığının kışkırtıcılık olduğunu söyledi ise de olayların çıkmasını engelleyemedi. Zira seçimlerden bir süre önce kendilerini koyun tüccarı olarak tanıtan ve Kütahya'dan geldiklerini söyleyen iki kişi bu köylerde İttihat ve Terakki'yi eleştirici çalışmalarda bulunmuştu. Bu çalışmalar sırasında birhayli de para harcayan bu kişiler kuşkusuz İttihat ve Terakki karşıtı olarak bilinen Kümbet, Karaviran ve Yapıldak köylülerindeki tepkiyi daha da artırmışlardır.

Bu üç köyün seçmenlerinin tavrı karşısında düzenli bir oyverme ortamı sağlanamamıştır. Bunun üzerine bazı köyün seçmenleri sandık kurulu-na baş vurarak "yasalar çerçevesinde oy vermeye hazır olduklarını ancak Kümbet, Karaviran ve Yapıldak köylülerince tehdit edildiklerini, kendilerini güven içinde görmediklerini" belirterek oylarını kullanmadan köylerine dönmüşlerdir. Seçime uygun bir ortamın kalmadığını gören seçim görevlileri de Kümbet'ten ayrılmak zorunda kalmıştır, böylece burada da seçim yapılamamıştır⁵⁴.

Eskişehir Kaymakamı Zekai Bey Seyitgazi'de meydana gelen olayları öğrenince bir yandan yanına aldığı bir miktar jandarma ile olay yerine gitmiş⁵⁵; diğer yandan da hiyerarşik sıra içinde olayı üst makamlara duyurmuşur⁵⁶.

Hüdavendigâr (Bursa) valisi kaymakamın anlattıklarının doğru olup olmadığını saptamak ve olayları yerinde incelemek üzere Kütahya Mutasarrıfını Eskişehir'e göndermiştir. Eskişehir'deki gelişmeleri Dahiliye Nazırına da aktaran Vali; olayların bastırılabilmesi için kaymakamca istenilen bir bölük nizamiye askerinin vakit geçirilmeden Eskişehir'e gönderilmesini belirtmiştir⁵⁷.

⁵⁴ Y.a.g.y.

⁵⁵ BOA-DH-SYS, No: 6, 7.

⁵⁶ BOA-DH-SYS, No: 6g.

⁵⁷ BOA-DH-SYS, No. 6g.

Dahiliye Nazırı valinin bu isteğini Harbiye Nazırı ile görüşmüştür. Gelişmeleri dikkatle izlemeye alan Hükümet üyeleri kendilerine ulaşan bilgileri değerlendirerek Eskişehir'deki olayların son derece ciddi nitelikte olduğunu anlamış olacak ki valinin isteğini kabul ederek Eskişehir'e asker gönderilmesini uygun bulmuştur⁵⁸.

Dahiliye Nazırı 11 Mart 1328/1912'de Eskişehir Kaymakamlığına yazdığı bir telgrafta "Dersaadet'ten bir bölük askerin sevk edildiğini" gerekirse daha fazla askerin de gönderilebileceğini belirterek alınmış ve alınacak önlemlerin kendisine bildirilmesini istemiştir⁵⁹.

Eskişehir'de bulunan jandarma İstanbul'dan gelen Nizamiye askeri ile birleştirilerek olay çıkaran köylere gönderilmiştir. Böylece seçimler bahane edilerek yakılmaya çalışılan irtica ateşinin Eskişehir'in dışına taşması önlenmiş, suçlular birer ikişer yakalanmaya başlanmıştır. Yakalananlar arasında Derici Hacı Veli, Kayınbiraderi Karakatıp, Fakih Süleyman ve Tatar Abdurahman gibi lider kişiler de vardı⁶⁰. Askerin silahını alan, halkı seçim memurlarına karşı kışkırtan ikinci derecede suçlu görülen bazı kişiler de gözaltına alınmıştır⁶¹. Kırka Olaylarını yaratanların baş sorumlusu olarak belirlenen Karacaşehir'li Hacı Bekir, Ethem, Hafız Mehmet, Hacı Beslan, Koca Mehmet ve Oğlu Selim ise ilk günlerde yakalanamamıştır. Yakalanamayan kişilerin suç kanıtlarını yok etmelerini önlemek için evlerinin aranması ve sürekli gözetim altında tutulması kararlaştırılmıştır⁶². Ayrıca bu kişileri yakalamak için 40 Nizamiye, 10 Jandarmadan oluşan bir birlik oluşturulmuştur⁶³.

Olayların kontrol altına alınması ve suçluların tutuklanması üzerine Hacı Veli siyasal kimliğini ortaya koyarak Sadrazam ve Dahiliye Nazırı nezdinde girişimde bulunarak hem kendini hem de arkadaşlarını kurtarmaya çalışmıştır. Zira Hacı Veliye göre Eskişehir'de meydana gelen olaylar siyasal nitelik taşımıyordu. Oy verme sırasında meydana gelmiş sıra-

⁵⁸ Hükümetin adeta yarı resmi yayın organı niteliğini taşıyan Tanin Gazetesi "İstihbarat Kaleminden Vuku Bulan Tebligat" adıyla bir duyuru yayımlayarak Eskişehir'deki olayların siyasal nitelik taşıdığı ve arkasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bulunduğunu açıklamıştır. bkz. BOA-DH-SYS, No: 62.

⁵⁹ BOA-DH-SYS, No: 74/1.

⁶⁰ Bkz. BOA-DH-SYS, No: 52.

⁶¹ BOA-DH-SYS, No: 49 Hürriyet ve İtilafçılar yakalananların Seyitgazi eşrafından olduğunu ve işkenceye tabi tutulduklarını iddia etmektedir. bkz. BOA-DH-SYS, No. 6.

⁶² BOA-DH-SYS, No: 60, 58/1.

⁶³ BOA-DH.SYS. No: 60.

dan bir olaydı. Bunun da sorumlusu İtilafçılar değil İttihatçılardı. Halk, İttihatçıların kendi adaylarını seçtirme isteğine karşı çıkmıştır. Böylece onlar Anayasanın kendilerine tanıdığı hakları kullanarak seçime müdahaleyi önlemişlerdir. Yöneticiler kendi beceriksizliklerini örtmek için suçu Hürriyet ve İtilafçılara atmışlardır⁶⁴. Suçsuz yere birçok insan tutuklanmış ve jandarma kumandanının emriyle işkenceye tabi tutulmuştur⁶⁵.

Seyitgazi olayları Eskişehir'de duyulunca, Kaza yargı organı olaya el koymuş ve adli soruşturmayı başlatmıştı. Ancak bu sırada yargı görevlilerinden bazılarının olay çıkaran kişilerle işbirliği içinde olduğu iddiaları vardı. Bu iddialar kuşkusuz olayların gerisinde bulunan güçlerin ortaya çıkarılmasını engelleyeceği endişesini yaratıyordu⁶⁶. Bu nedenle Kaymakam Zekai Bey olayların derinliğine incelenerek siyasal boyutunun saptanabilmesi ve arkasında ki güçlerin ortaya çıkarılabilmesi için suçluların Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmasını istemiştir⁶⁷.

Hükümet elde edilen bilgi ve bulguları inceledikten sonra Kaymakamın isteğini yerinde bulmuş ve suçluların Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmasını kararlaştırmıştır⁶⁸. Adli makamlarca yapılan soruşturmalarda elde edilen bilgi ve bulguların da Divan-ı Harb-i Örfi'ye aktarılmasını istemiştir. Yakalanan kişiler trenle asker denetiminde İstanbul'a gönderilmiştir⁶⁹.

31 Mart olayından ders alan hükümet bu irticai olayı yerinde incelemek üzere Divan-ı Harb-i Örfi Heyet-i Tahkikiyesi adıyla bir inceleme heyeti oluşturup Eskişehir'e gönderirken⁷⁰; Ankara, Konya, Sivas, Hüdavendigâr, Kastamonu Vilayetleriyle, Karesi ve Bolu Mutasarrıflıklarına da şu genelgeyi göndererek irticai olaylar karşısında dikkatli olunmasını istemiştir.

“Eskişehir mülhakatından Seyitgazi Karyesi'nden bazı ahali biz hürriyete değil şeriatı o vereceğiz diyerek intihab sebebiyle giden heyetlere müsellahan hucum ve bazı jandarmaların silahlarını ahz teşebbüsünde

⁶⁴ Bkz. BOA-DH-SYS, No: 62, 63, 56.

⁶⁵ BOA-DH-SYS, No: 55 Suçluların iddialarına göre Kaymakam işkenceye uğrayanların yaralarının berelerinin geçmesi için 15 gün Seyitgazi'de, 20 günden fazla da Eskişehir'de tutmuştur. bkz. BOA-DH-SYS, No: 6.

⁶⁶ BOA-DH-SYS, No: 41.

⁶⁷ BOA-DH-SYS, No: 70.

⁶⁸ BOA-DH-SYS; No: 45/1.

⁶⁹ BOA-DH-SYS, No: 52.

⁷⁰ Bu heyet 7 Haziran 1328'e kadar Eskişehir'de kalmıştır. BOA-DH-SYS; No: 25, 24.

bulunmuşlardır. Bu hareketin irtica maksadıyla telkin edilmiş olduğu tarzı cereyanından anlaşılmiş ve hükümetin hal-i harbde bulunduğu bir sırada dahilen bir karışıklığa mucib olabilecek hareket ve telkinata karşı berveçhi müsamahakar olunamayacağı tabii olup, Dersaadetteki Divan-ı Harb-i Örfi dahi esasen men'i irtica için müteşekkil ve bu maksada mebni elyevm baki bulunmasına binaen, ahaliye bu yolda irticakerane telkin edenlerin veya bu fikir ile teşvikatta bulunanların derhal Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfisi'ne sevk edilmeleri lazım gelir⁷¹”.

Hükümetin bu duyarlı davranışı başta Eskişehir olmak üzere ülkenin birçok yerinde meşrutiyet karşıtlarınca çıkarılmaya çalışılan gerici ayaklanmaların meşruti sistemi tehdit edici boyutlara ulaşmasını önlemiştir. Yapılmayan yapıldığı halde kurallara uymayan seçimler yinelenmiş 13 Mart 1328'de ikinci seçmenlerin, 30 Mart 1328'de de mebusların seçimi tamamlanarak Abdullah Azmi Efendi'yle, Cemal Bey'in 47; Nail Bey'in 45; Sadık Efendi'nin de 42 oy aldığı saptanmıştır⁷².

Tarihimize “sopalı seçim” olarak geçen 1912 seçimleri dolayısıyla yurt yüzeyinde meydana gelen olaylar küçümsenecek boyutta gözüküyor. Eskişehir'deki olayların baş sorumlusu olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası Eskişehir Şubesi Başkanı Hacı Veli Anayasa ve Meşruti sisteme bağlı olduklarını, meşruti sistemin korunmasına büyük önem verdiklerini, seçimlerde anayasanın siyasal parti olarak kendilerine tanıdığı hakları kullandıklarını, seçimin serbestliği ilkesini zedelemek isteyenlere karşı çıktıklarını iddia ederek olayların gerisindeki irticai düşüncüyü gizlemeye çalışmış ise de başaramamıştır⁷³. Hükümetin olayları seçim olayının ilerisinde siyasal boyutta ele alması yerinde bir hareket olmuş, böylece ülke yeni bir 31 Mart olayından kurtulmuştur.

⁷¹ Bkz. BOA-DH-SYS, No: 66/1.

⁷² Bkz. Tanin, 13 Nisan 1912, s. 4.

⁷³ BOA-DH-SYS No: 15, 20 Mütareke döneminde yapılan 1919 seçimlerinde Eskişehir'den mebus seçilen Hacı Veli Meclis-i Mebusan'a katılmış ve Dilekçe komisyonuna üye seçilmiştir. (bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi 4. Dönem. s. 82) 11 Mart'a kadar görev yaptığını saptadığımız Hacı Veli daha sonra tutuklanmıştır. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da çalışmalarına başlayınca İstanbul'un işgali üzerine tutuklanıp Malta'ya gönderilen mebusların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üyesi sayılmaları kararlaştırılmıştı. Amasya mebusu Ömer Lütfi Bey 18 Ağustos 1920'de Büyük Millet Meclisi Başkanlığına başvurarak Hacı Veli Efendi'nin de Büyük Millet Meclisi üyesi sayılmasını istemiş (bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* c.4 3.b, Ankara: 1981, s. 513) ve 6 Ekim 1920'de Hacı Veli'nin Büyük Millet Meclisi üyesi olması kabul edilmiştir. (bkz. a.g.e.,

Meşrutiyetin getirdiği özgürlüklerin bilincine varamayan, sürekli geçmişte yaşayan bazı insanların saf, temiz fakat bilinçsiz halkı, dinsel sloganlarla devlete karşı kışkırtma eyleminin bitmediği; meşruti sistemi getirenlerin getirdikleri sistemi korumak zorunda oldukları bu seçimler dolayısıyla yalın bir şekilde ortaya çıkmıştır. Zira gelişmemiş ve oyun bilincine ulaşmamış toplumlarda dini kullanarak siyasal iktidara doğru yürümenin, boyutları önceden saptanamayacak olaylara yol açabileceğini; 1912 seçimleri adeta belgelemiştir.

---

s. 549) Büyük Millet Meclisi'ne Adana mebusu olarak katılmış olan Damar Arıkoğlu Hacı Veli'ye geçmişteki eylemlerinin nedenlerini sorduğunda O "ne bileyim evlat din elden gidiyor diye hocalar beni yeminle aldatular. Bildiğiniz hareketi yaptım. Sonradan kandırıldığımı anladım, pişman oldum ise de iş işten geçmişti. Dikkat ederseniz mecliste hocalarla hiç konuşmam ve ahbablığım da yoktur. Tanrı kusurumu affetsin günahımı ödemek üzere Mustafa Kemal'in bayrağı altına ilk koşanlardanım" yanıtını vererek suçunu ikrar etmiştir (bkz. Damar Arıkoğlu, *Milli Mücadele Hatıralarım*, İstanbul: 1961, s. 89).

TELEGRAMME

تلفر انعامه

دولت علیه عثمانیه تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تلفراف معاملاتین دولای مسئولیت قبول نغور

Retransmission ou Expédition		تکرار کشیده و یا سوق		RECEPTION				اخذ	
سوق نومروسه No d'expédit.	کشیده اولغان مرکز transmis à	تاریخ ۱۳۰۵ ۱۸	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	سوره نومروسه N° d'ordre	
		ساعت ۱۸	دقیقه ۲۰		ساعت H. _____	دقیقه M. _____			

De _____ Pour _____ بری سیمنازی
 Mols _____ Date _____ H. _____ ساعت _____
 M. _____ دقیقه _____ ۱۳۰۵
 Voie _____ Indis. Eventuelles _____
 صادره نظر

مانند اوتیمی کوی استخراجه قصبه خان جنبه سید به ل غازی تکیه سنه
 اجلا قلمچمن اعلاسه ایله لیا جمله اهلای کمال اطاعت و ارادیه تابعه مبدین
 مصلحت اوله رفه یوسله یا تمومه ایچونه اقامه ایندیکی تحصیلیه مصلحتی اقتضای
 ایبریکر اوغلی صفوت بیاز مقصد استماع ایندی اوزرینه تابعه مبدین غازی
 فود بخود آنسه امری و بردی اهلایه بسه کسکی چنغاره ملاکم سردی اهلای
 ینده متابعه بکله امریک کمال اطاعت و طاعتی طایر بیکیتمیسی اهلایه
 و مأمور لرده تحقیقانه اجلا ایبریک نامورینه استعمال سارای ایبریککی اهلایه
 اولونه قلمچمن ازمیت قویاندا لقمه معلومه و بردی قضایه علیه کسکی دو قور
 کلدی تحقیقانه اجلا ایندی اهلایه قطباً تجاوزه و قویوما دیفتی کرک قطب لری
 کرک استماع قلنا به شاه لری آقاده سید تحقیق ایبریک مبدین ناچین ایله
 قطبیه مصلحتی یاروشک نظمی نیتی سیر ایندی بوق قهر الیه تابعه مبدین مستانه
 قضایه یوزنه آندی قلمچمن شگانی بیاصرفه سیر ایله قطبیه یوزنه اوزرینه عقلا
 قیامت قویا بردی ملازم عبد الله افقه ایله یوزده متجاوزه زاندره معینه آلر رفه
 در حال سیمنازی کله کسکیک المرافقه زاندره اقامه ایبریک آنه و یوزنه

دولت علیه عثمانیه تفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

حکومت تفراف معاملاتدن هولای مسؤلیت قبول نمائد
[1914]

Retransmission ou Expédition			تکرار کشیده و یا سوری		RECEPTION				اشد	
N° d'expédit.	کتابچه اولون مرکز transmis à	Date	تاریخ	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	سوره نومروس N° d'ordre	
		H. _____ M. _____				H. _____ M. _____				

De _____ Pour _____ موزدی _____

_____ H. _____ M. _____ ساعت _____ دقیقه _____

Via _____ Indic. Eventuelles _____

عقلمی بختند اولاه ناهیه اشراخی وسائره کسونکولی هیفته فیطیه لر ایلدیا شونده
 طویلایندی دهها سوال جواب اینکستریه ملازم عمدا نه اوقفه تا صبح میدری واسطه
 بره اکیشر او طم لره قیانا نه ضرب و اشکتی ایلدیا شلادی بر طرفیه معلومند استات هیج
 آه قفانلر اما نه انه فور تاردیه جریج جریج هیجایریشانه قریاداری هکونک قاشونک
 لقب رشیدی ده انتخابه کلایه العالی اوزرنده قفانلر ایلدیا شلادی لکریس بو صکتی
 الهی اولاده قاضی لهر قفنده اقامه ایدیلایه شیخی شکرته قرداشی عیبه و ظلم و
 کتبه نایلم ویریه قاجیدی اوتوز کس طاملرده اکللمکده باره بره لرا ایتمده بآتمده
 لهر قاضی یوقا ریده سندیکی کی یازدی هیجرفه عقلمه مالک اولمایانه نیم مردو بر حال
 لایه بر لری یلایغره لهماه اوراقی موهن لیک تهدید ایدی یار لری بره لکویه دیه
 اونه به کوبه ناهیه همی یگرمی کونده زیاده سکیشوریم اغتلا طمده منع ایدریک
 وقیه ایدی قسوا دیوانه عرقیه سوره ایلدی یازخوره دیوانه ضرب عرقیه ده کلایه
 قیبه مقرر لریه قاضی قاضی لهماه ویریه ناهیه کوندردی اونا لری ناهیه مدبر لیک
 راند لهر قیامه یانار لیک بولندیر دقاری قاجی ویشیه صوبالریه ضرب و اشکتی
 جدرک آدم بر اقدی لقیقت حقیقت اوزر نیم سکیشوریم هیجانه سوره ایلدی
 بریم یاتده دیوانه ضرب عرقیه لهماه ایلدی اوراق قاریتمه سکیشوریم عیبه

TELEGRAMME

تلگرامنامه

دولت علیہ عثمانیہ تفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie
دولت تفراف ممالک میں کوئی ذمہ داری قبول نہیں کرتی

Retransmission ou Expédition				RECEPTION			
تکرار کشیدہ ویا سوق				لیند			
سوق نومبروس No d'expédit.	کشدہ اولتان مرکز transmis à	Date	تاریخ	مأمور انشاسی Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطہ مرکزی Reçu de
		ساعت H. M.			دقیقہ H. M.		

De _____ Pour _____

Vⁿ _____ Mots _____ Date _____ H. _____ M. _____

Voie _____ Indie, Eventuelles _____

تردیہ قلمدی تحقیقات ابتدا بر ای دیلور ایلتز فاشقاج و تا جیب میدرتہک حیا ایجاتہ
 ظلم و سبکتج لری بالبدالعی میدرتہ حقیقتہ بشلا نتیجہ اکیشر عمایہ سید تا غیر نفوذ
 ایدرک لکچ بر ایست مجورہ و قاتونہ یوفہ ایلہ او اقلر تجری بروکے کوندر لری آ پارہ
 ہستخانہ لری سور تدیکتہ استانیولر لید فاکملر کفرہ فضاغت ایجہ لک بر بروکے بولاندہ آجہ
 بی علا لری اولدی بر ملک عہدہ فانتونقیری آلامقدہ فانتونقیر ملک اوزرہ صلہ یلاتتی ایملر ایتری بروکے
 بورا آ لقمہ ساعتک بریولر نہاہ پارہ ستمختا لری نزلر واقعہ ہر ہر ایجہ اراہ
 ایجہ ہکستہ حقوہ عمیہ شاکھ لری اولرہ نضل کینر مرحمت بیورک ما دامک اکیشر
 لوادر ہم سنہ تشکیلہ عمایہ محاکم و ادرار او اقلر تجری او را با اعلایہ کیدہ
 بطرفانہ و عا دلانہ تحقیقاتہ اجلاسہ قوما بیورک لری یوزرہ تجاوتہ اعلیٰ لک
 مفورینندہ وقایس استرجاح ایلتز قضا

ایملر بیواص عیالر عہدہ عیالر احمد
 عیالر عہدہ عیالر احمد
 عیالر عہدہ عیالر احمد

TELEGRAMME

تلفنگرامنامه

دولت علیه ضمانیه تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تلفراف معاملاتدن مولای مسئولیت قبول نغز [۱۹۰۴]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION					
تکرار کشیده و یا سوق			اخذ					
سوق نومروس No d'expédit.	کشیده اولتان مرکز transmis à	Date	مأمور اشخاصی Signature de l'employé	مأمور اشخاصی Signature de l'employé	Date	تاریخ	داستخه مرکزی Requ de	سوره نومروس N° d'ordre
		ساعت ..... H. .... M.			ساعت ..... H. .... M.			

De _____ Pour _____ موددی _____

N° _____ Mois _____ Date _____ H. _____ M. _____ کات _____

Voie _____ Ind. Eventuelles _____

علی مال بطل اتق رفعت لطیف فقیر ادهم عباسی محمد تیموری محمد

میرزا علی ابراهیم میرزا علی ابراهیم میرزا علی ابراهیم

محمد یوسف محمد یوسف محمد یوسف محمد یوسف

محمد یوسف محمد یوسف محمد یوسف محمد یوسف

آقہ صفالی اوغلی احمد محمد رفعت قزو کوز ادخل اعلیٰ عثمانیہ

عاشق خان علی رضا وطنی عثمانی سلیمان عثمانی علی محمد

هـ
خداوندگار، دوستی نه انانیت

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

اگرچه که سید غازی ناخبر از بزرگی قرصه قدیمه شده متوجهی آنی نیستی تا سید و فرعی
هادت اولی در برقی مجروح و مقوله بولند یقیناً قرصه است سید تزه فاکت مندی بیدر لری
بیر صبح کونا هر منفردی است اولی سید محله مخمینه و نامیه سکونه واسای غیره ایتمی
و جریانه ملک تقصید بیدریس در جوب منفردی تبلیغ ای کسه ایسی سیدی انانیت منفردانه
اگرچه فاکت مندی زبانه مندی بر خفا سینه کوره بر قطب بولند فای جیدا و جوبین و کتور
تر لم حرکت ایتمی است ای بیو انانیت ای فای ضلعه سو و و منفردانه ده و فای فای بزرگی
اولی سیدی ناخبر سینه کی و فای یلبا سینی ناخبر سیدی سیدی ای سیدی و کوسینه و ایمنه فزیر
ایتمی سید واقف اولی منانیت سینه سینه اندازم ان سلا حدیث الدفین و سینه اولی بر همد
ایم فونار دینی و سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
تیره صفنا سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
ما سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
کوره ایتمی سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
تیره سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
صوره

اگرچه که سید غازی ناخبر از بزرگی قرصه قدیمه شده متوجهی آنی نیستی تا سید و فرعی
هادت اولی در برقی مجروح و مقوله بولند یقیناً قرصه است سید تزه فاکت مندی بیدر لری
بیر صبح کونا هر منفردی است اولی سید محله مخمینه و نامیه سکونه واسای غیره ایتمی
و جریانه ملک تقصید بیدریس در جوب منفردی تبلیغ ای کسه ایسی سیدی انانیت منفردانه
اگرچه فاکت مندی زبانه مندی بر خفا سینه کوره بر قطب بولند فای جیدا و جوبین و کتور
تر لم حرکت ایتمی است ای بیو انانیت ای فای ضلعه سو و و منفردانه ده و فای فای بزرگی
اولی سیدی ناخبر سینه کی و فای یلبا سینی ناخبر سیدی سیدی ای سیدی و کوسینه و ایمنه فزیر
ایتمی سید واقف اولی منانیت سینه سینه اندازم ان سلا حدیث الدفین و سینه اولی بر همد
ایم فونار دینی و سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
تیره صفنا سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
ما سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
کوره ایتمی سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
تیره سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه سینه
صوره

کتاب
الاصطیاق
شیخ الاسلام

لبندی که جهت سینه کی مفریانه علمی اوله استلاف رسی حاجی و لبیک سنی
 الله کلمه اوله ای بی و بیسه کی افلاک اوله تحقیق سید اولیایه کی صلیه و صلیه و
 جهت عدلیه نوریه فقهه ایله بدفرقه تک کوبیده کی یه ویا غایه الی صیه بیاسی اوزرین
 یعنی دیانت و شرفین آلت اهتزاز ایله ک همت ما در لری بیوت کده ال کوهل خدمت
 و آنچه به قدر هات ریش اولدیرن ایش اولدیرن کجه ه لکول فریسته کی تکس معارفینک
 خواجه سنی لویه طرفه و دفعی بدلاجه بخا و زاده اتا سنده ارفه شریعت اولم جبهه و ندر و ندر
 اندک مکتب ایله نیک کی سوزر سوخته کی تحفه ایله و اولیایه کی اولاده کدلیه و دست
 تدویع بولکده فرضه و ایزه ایستایه سنده ملامت عیاده افندیک باشن کلوه فلاکده بولاسنده
 نبیته چونکه اوله طرفه سید سید موصالیه ایله معینه کی اینه ایزه ایزه لکیده معینه
 سزاوار بیوت کده ال کوهل خدمت کزه قدر و نین سکر پائیزی ایله من کله سله می به
 ایله کی بیبیه ایت باقم لم ویرک همدش معاذله و نیک اورنه و نه فالدر لکده ایستد کی ظلمه تی به
 قضیه و نیر لریله ما سیده ضابطه ایزه ایله نیک الی الله معارفی و کینک ردولر و کینک اولم کینک
 پیچاقه و کینک صوب اولدیرن حالک صالدر و فاری موصالیه کجه ایله افندیخاف و سنده و کدلیه
 تدویع نیک کی ضابطه رضه سنده سینه اولکده سیدی فانی و فغانی ده بومعا وده بولکده من
 معاذله تعالی انسه فادوی زیاده اطرافه سزیده نوسعه و مملکنده برافندک حدوته معنی
 برافنا سده اجمیره تحفه ایله جهت فاعلی و صیب دست کونک و بیاده صریه و فیه اجیری می کمری
 اجمیره اراکلی و ناسیه کلمه اجمیره جمع اولما سیرتله به بولکده سرعت مکتب اید اعراض
 خصوصاً مکتب بیورکده باشن

TELEGRAMME

تلگرامنامه

دولت عالیہ عثمانیہ تفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تفراف معاملتدن دولای مسئولیت قبول انمز
(۱۹۰۶)

Retransmission ou Expédition				RECEPTION			
تکرار شیده و یا سونق		اخذ		مأمور امضای		مأمور امضای	
No d'expédit.	کتبده اولتان مرکز	Date	تاریخ	Signature de l'employé	Date	تاریخ	Signature de l'employé
		۱۳۰۸	۱۳۰۸		.....	.....	
		.....	.....		.....	.....	

De ..... Pour ..... موردی ..... استیشر

No ..... Mots ..... Date ..... H. ..... ساعت ..... تاریخ ..... ۱۳۰۸ کات ..... ۱۳۰۸ کات ..... ۱۳ غروب .....
M. ..... دقیقه

Note ..... Indic. Eventuelles ..... اشارت عمدتہ ..... خرم

مضمون: تاریخ

۱۳۰۸ سال ۱۳۰۸ تاریخ ۱۳۰۸ و طبعه غرضه لریه استیشاریه قلمند و قوعبولونه تبلیغانه سرلوحه المته
 قوقمزلرعم اهلایه برهطم اقتا و اسنادیه ذاتی اولقده اولدین کالی تا سقم نولسده عالیوم
 قضا مزده قوع کلان بصر عارایه بوزیلر نفوسده عبارده اولاده قضا حلقه معلوم اولدین
 وجهه متعب اولاده انکار قوقم متعب یان نامزد لریه جبرائی و بددیورلر یخوبه برهطم قولی
 و اشرا و نظونه و کلام و قائل و ساقدر ایجابی ماریه و نرا تحکیمه تسلیح ایدرک ایجاب مز لریه
 سوره ایدر و مذکور تبلیغانه کویله ارجیف و شایعانه اسامه ایدر و اهالی خاطر و خیال
 کلرک عقاید بولانه و عماره اهالیه خرب و جبر ایدر و ندرک افعالی قوقم لری قوقم
 ناموسل سیمالریه حفظ ایلرک لسا حلفنده بولانه قاتقم قضا کتا و سنادیه قوقم لریه
 و استیشرده منتظر حقیقت غرضه نامزدی سنادیه و براردی کوردی افسد لری بوندرک اجرت ندرک
 ایسه کلرک قضا بیلدی اولدین قوقم ده سوره اولانیه انتخاب مایور و عوقم لریه بورد بولسده
 عبارده اولوب حق عادی سنادیه و کوردی افسد لری مایور اولد لری و کتاب مز لریه بالالترنم و بالصل
 قوقم کورد لری کی شو عطر طر خلط لری و طابونه شله لری قیامه ایدر بر سوال سرده اهالی
 و قوقم مز نامه مرتب اولاده بو ایضا و غرض یاده و نهاندی ادره قوقم او عیاض با صبر
 ضرب عالنده عبارده بولدین یح مایه لری لایحه کویله معلومه اولاده انکار جبر بالاد لری افسد

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیه عثمانی تفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبول اتمیز
[نم ۱۹۰]

Retransmission ou Expédition			تکرار شدیه ویا سوق		RECEPTION				اخذ	
سوق نومروس N° d'expédit.	کتبده اولتان مرکز transmis à	Date	تاریخ	مأدور امضای Signature de l'employé	مأدور امضای Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	نومروس N° d'ordre	
		ساعت ..... H. .... M.				دقیقه ..... H. .... M.				

De ..... Pour ..... مودی .....
 N° ..... Mots ..... Date ..... H. .... ساعت .....
 M. .... دقیقه ..... تاریخ ..... کلات .....
 Voie ..... Indic. Eventuelles ..... اشارت عمده .....
 طریقی .....

مقدورین سزایه و یجوه بولج عذایه کینه تحقیق کند بی ظلمتیه المده امیم معاطره
 اغضای ایله جالسه قدره خزینه کئی نسیبانه منه اعلام شلیندی و بو اخباره کاتبه بی نامه
 اتراد و ابانه مهیا بولند بفرزده تحذیریه رد و تنذیریه بولاید و علاوه دولت البده بوظیفه
 جرمه و فساد اولانده حمله ایتیویه تحقیقاه عماره بی مقدری و تماس اولانداک قلم خانونه
 چاییدیریم جفته مصمم و نزم قلم بیزله ایله لایحه انتقد ایله بنام عمیم کور ایله تقالی
 قضایزده محل اسالیبه بریش اولیوب حرفه آتکابانه سالف العمره کینه کومه جهرا اجرا
 ایدریم اعلیه بقه بریش اولدینن همه ایل قانونه و عدالت اجرائی استرعم ایله

۴۰۸
۳۱
۱۴

استرعم حرمه اولان بیره

بسی جلدی

TELEGRAMME

تلگرامنامه

دولت علیہ عثمانیہ تتراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت للقراف ماملاندن دولای مشولیت قبول اعز
[نوتہ ۱]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION		
سوق نوروس	کشیده اولان مرکز	تاریخ	مأمور امضای	تاریخ	سره نوروس
No d'expédit.	transmis	Date	Signature de l'employé	Date	Nº d'ordre
		۲۵		۲۵	۱۸

De _____ l'our _____ مودی _____

Nº _____ Mots _____ Dale _____ ساعت _____ دقیقه _____

Voie _____ Indis. Evéntuelles _____ اشارت عملہ _____

مفیدہ ذیلہ نصیرندہ دولتانہ

تاریخ ۱۸ مارچ ۱۹۰۸ء تسلیم شدہ کلام کو نامہ نظریہ انہ نظرندہ در بیخارہ نامہ سے
تعمیر مکملہ و مکملہ تمامہ اخبارہ کلامہ اولیہ و در بارہ در معتمدہ یکدیسی بارہ دیکھو دیک
فسیح گویت ذیلہ انجانبہ سنہ اعظم اولیہ یکتا کیستہ تمامہ اخبارہ سید غازیہ
باغلیںہ و اجا ایسہ تصدیقہ نظرہ انجانبہ فوسہ مشہورہ اولیہ کئی دفعہ
تعمیر غلبہ ایچیہ اہالیہ عیان دینہ لڑی انت اخبارہ ایسہ بوکہ اجا اولہ عہہ
انجانبہ تمامہ تمامہ اولیہ دینہ الیہ کیدہ جہ کہ سوز لہ اہالیہ عیان
دینہ لڑی تحریک صدریہ و عملہ ماموریہ و حکومت عثمانیہ یا دست لہ حکومت اولیہ
و اخبارہ معاذیہ کافور یا عہہ لکندہ و جو مفیدہ سابقہ کیریہ اولیہ
اساریہ انجانبہ و حکومتہ ممکنہ تمامہ صانعہ اولیہ بر لکندہ ادع آبپوری سولیہ
سولیہ اضلاع و اطفال لیکریہ و معتمدہ انجانبہ نہ نامہ و ورودہ ادعا عہہ
پر شہدہ سولیہ تمامہ تمامہ لکندہ و اوکثر نخلاندی فریب و تحریف اخبارہ ایچیہ
کئی دفعہ اولیہ در دست ایسہ مودہ عہہ اسلوبہ کرہ کئی اخبارہ لکند
تمامہ مفیدہ استماع اولیہ کسانہ دیالکتہ سید غازیہ ماموریہ فایضہ نہ
انجانبہ تحریہ س مضمونہ نظرہ اخبارہ ذیلہ اغزل ایسہ سید غازیہ تمامہ

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبولانمز
[نمبره 1]

Retransmission ou Expédition			تکرار شدہ ویا سوئی		RECEPTION				اخذ	
No d'expédition	کتبہ اولان No transmis à	Date	تاریخ	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطہ مرکزی Reçu de	سره نومبروس N° d'ordre	
		ساعت II..... M.....				دقیقه II..... M.....				

De ..... Pour ..... موردی ..... مغربی .....
 N° ..... Mols ..... Date ..... H. ..... ساعت .....
 M. ..... دقیقه ..... تاریخ ..... کات .....
 Voie ..... Indic. Erentuelles ..... اشارت عنله ..... طرفی .....

سکه فقیر سلیمان تاتار عبدالرحمن انقند و صلی کلان امیر اولیہ فرمودہ برائے
 عارفیہ یونین و دیگر لایہ اسکندہ و انجمن اولیہ و فرمودہ خانہ اعضاء راہی فی
 ذیہ اختلا لا بندہ صلی کلان ارجم اشہ فریہ حافظہ کلمہ و فرہ الاکل علیہ السلام
 و فریہ کلمہ انجمن اولیہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ
 فرہ نقیہ و ادبہ ترانہ و فریہ ایملہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ
 و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ
 انجمن اولیہ و با یوتکہ ایہ نشانیات یونین و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ
 یونین و با یوتکہ ایہ نشانیات یونین و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ
 یونین و با یوتکہ ایہ نشانیات یونین و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ و انجمن اولیہ

فخر علیہ و صلی کلان

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت عالیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبول افرمز
[۱۹۰۹]

Retransmission ou Expédition			تکرار شدہ ویا سبق		RECEPTION				اخذ	
No d'expédit.	کشیدہ اولتان مرکز transmiss à	Date	تاریخ	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطہ مرکزی Reçu de	مردہ نومبروسی N° d'ordre	
		ساعت ۱۰ H. M.	۱۰	<i>[Signature]</i>		ساعت H. M.				

De *[Signature]* Pour *[Signature]* موردی
 No Mots Date H. M. ۱۰ ۱۹۹
 Voie Indic. Eventuelles اشارت عتله *[Signature]*

راخبر رفقا

مردود موردی فوری رسید اقدار بدین بر دهمی افرمز فوراً علم روند
 فقط بولون کاسه راجع لری قانون باره منحصراً اوجیه مشروطه
 سار و نظارت مقید تا اندر اخبار با استواری رو معلوم اتحاد قومی
 و فکریک نام لری اتحاد برست نور فقیدی کن اختلاف و صحت فوری خنده
 بوسه برست به استعاره لری قانون نظر آید بویان کرک سدره لری
 موقوفه طبعه انتخابات آسانده محضاً آید و فوری نام لری خورامدی
 مقصده حالیت را برستی نامه اتمک ایچون ناقصم نماند و زمانه قوانین
 نالی کماله مقصد غرضی شری ممانه دربار حمده تقدیرک کاشمیر
 لویله مقصد نماند امرد لری بر لری اولیاسیه انتفاع اسکندر نقشه دولتی
 تراخه و صدمه و بیومانی معلوم صحتی فوری ز افرادیه قایم بر بر مقصد

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت عالیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتدن بولای مشؤلیت قبیلہ نغز
[۱۶۴]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION					
تکرار شدہ ویا سوق			اخذ					
No d'expédit.	کشیده اولکان مرکز	Date	تاریخ	مأمور امضای	Date	تاریخ	وسطہ مرکزی	مدره نومروس
			Signature de l'employé	Signature de l'employé			Reçu de	N° d'ordre
		ساعت ..... دقیقه			ساعت ..... دقیقه			
		H. .... M.			H. .... M.			

De ..... Pour ..... مودی ..... عزمی .....
 N° ..... Mots ..... Date ..... H. .... ساعت .....
 M. .... دقیقه ..... تاریخ ..... کلات .....
 Voie ..... Indic. Eventuelles ..... اشارت عمدہ ..... طریق C

الحمد لله رب العالمین رد و تکرار املاک اربع اتحاد ضمیمہ تالیف اور ایڈیٹور
 و عقائد تیسری مرتبہ کیں اسلامی تاریخ سند و درہ قانونت کی مرتبہ قبول
 ایدہ تریک مرتبہ انحصارہ روی فیا وریک و تالیف حاضر اولکان ہندہ
 لہ کتت فورسزہ بروقتہ و بیروزہ حورہ صوا و تالیف اولکان ہندہ
 و لیں و لارخہ طران ایدہ شوہادہ ت رہ عکت اعلامہ و لہ حورہ غیر کردہ
 کورہ بنیاد تیکرہ آواز تریک کورہ ہمدتہ و لہ من افعالہ تالیف ساناہ
 حیرت و ساناہ حیرت و لہ قدرہ سوجہ تالیف و تکرار بروقتہ لہ حورہ
 صقم علیہ طران ایدہ تحقیق تیکرہ تالیف اولکان ہندہ تالیف تالیف و
 ہا ایدہ لہ اولکان ہندہ اولکان ہندہ تالیف تالیف « بعد عیانہ »
 ایدہ بروقتہ تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف
 تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف
 و مرتبہ تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف تالیف

TELEGRAMME

تلگرافنامه

دولت عالیہ عثمانیہ تنگراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلگراف مملکتان دولای مسئولیت قبول انما [مخبر ۱۹۰۴]

Retransmission ou Expédition			تکرار شدہ و یا سوق		RECEPTION				اخذ	
No d'expédit.	کشیدہ اولتان مرکز	Date	تاریخ	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطہ مرکزی Reçu de	سمره نومبروسا N° d'ordre	
		ساعت ..... دقیقه ..... H. .... M.				ساعت ..... دقیقه ..... H. .... M.				

De ..... Pour ..... موردی .....

N° ..... Mots ..... Date ..... H. .... M. .... ساعت ..... دقیقه ..... کلمات / حروف

Voie ..... Indic. Eventuelles ..... اشارت عنینہ

بہ ہندوستان ایف اے رقبہ ہاڑ وضاہیر اہہ مقربہ حقہ وبلکہ توقف
تھانہم حکم ایط ایلیر ادارہ و عدالت ای عدلیہ و درویش سب
صالح پیک ہندوستان میں و توقف ای پورہ زندانہ طبعیہ و پورہ
انبارہ قوانینہ املاہ قریب و صولہ درگاہہ شجاع و شکر رفتہ سولہ
ایہ فرقہ کتب و عبارت و آفری محمد بودہ تحقیقات الہیہ نامہ مالکہ
بوسان نکتہ ارا ایدہ و بتوقفہ ارضہ و خانہ خاںو باسیدہ و صغیرہ
ایمانہ نامہ سیدہ دی ہولہ بزم محمد اقصیہ - بوز بلو شہور ایہ
ایمانہ و طراز بوط عدلیہ و تہ قریم انجانہ شہنشاہی بالذات محمد محمد
طرحہ تہ ایلر ردولر ایہ درت و بارہ اقصیہ قرینہ خانہ و طوقہ
کئی جمع ایہہ طوقہ و بودہ فرازہ ایہ خانہ بلو صغیرہ و خانہ
شہنشاہی التزم و قوانینہ توقف ای پورہ دہری علیہ السلام
محمد مراد خان

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیه شائبه تشراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملات میں ذمہ داری قبول نہیں کرتی [نمبر 14]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION				
تکرار شدہ ویا سفین			اخذ				
No d'expédit.	کتابتہ اولان مرکز	Date	مذکور اشخاص	مذکور اشخاص	Date	واسطہ مرکزی	نمبر لومبروس
No d'expédit.	transmis à	Date	Signature de l'employé	Signature de l'employé	Date	Reçu de	N° d'ordre
10		11			11		

De _____ Pour _____ مودی _____

N° _____ Mols _____ Date _____ ساعت _____ دقیقه _____ تاریخ _____ کات _____

Voie _____ Milir. Frontuelles اشارت عنانہ

دقیقہ ۱۰

ایکیتہ در مکانا اینجای کانه روزنبری اکلشیرت انحصار محمدیم قدر در دست
 به بنید در بعضی های دی و خائیه باری عبدالتن و سید غازیون فره کانیه مگر
 و ذقیقہ بیاید و سائار عبد الرحمن خدیجه در بوکونک نرودم ادراعه ذقیقه در سلیم
 بلک بوزنیش جیری به زفاتنق دسازو اعزام ایله لکدر در حفاف هر جسنه
 کویم بوزنیه جیره در دستن انک اعزام اوله جیفه موصوفه
 کونایه ذقیقہ لک

TELEGRAMME

تلگرافنامه

دولت علیہ عثمانیہ تلگراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلگراف معاملاتین دولای مسئولیت قبول اغز
[1907]

Retransmission ou Expédition			تکرار شدہ ویا سبق		RECEPTION				اخذ	
No d'expédit.	کتبیدہ اولتان مرکز	Date	تاریخ	Mamur Amşası Signature de l'employé	Mamur Amşası Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطہ مرکزی Requ de	سردہ نومردوسی N° d'ordre	
۱۰		۱۱/۱۱/۱۰۸۰	۱۱/۱۱/۱۰۸۰	محمد	محمد	۱۱/۱۱/۱۰۸۰	۱۱/۱۱/۱۰۸۰	محمد	۱۱	۱۱

De _____ Pour _____ موردي _____
 N° _____ Mots _____ Date _____ H. _____ M. _____ تاریخ _____ کات _____ غروب _____
 Voie _____ Indic. Eventuelles _____ اشارت عثمانیہ رور _____ طریق _____

داعیہ نقدیہ محمد
 محمد

مکتوبہ حافظہ علیہ الکتابہ افکار اجماعاً، تفسیر ایتھری و تسویفانہ
 برائے قدری محمد التحفہ ثابت اولانزومہ الہ اذہر حمدی و کونسلہ باخانی سون
 ویاہ منز زارہ شاکر و درق کتوبہ زارہ علف اختیارم بولید وینہ
 حدیث عقدرہ کونیلوہ تحقیقہ اورقہ اہہ برابر ویاہدہ ویاہدہ
 تحفہ سونہ داغرام ایلرہ اولد قدری مددینہ

کونسلہ نقدیہ
 لک

محمد نقدری

لک

زاهدنفة جلیسته

۴

مدرس

اسکیتوره کهنک در سعادته هموتستینه کور

مهربان قلمی
نوسرد

۱۹۸۶ عمومی

۱۹۹۰ خصوصی

دولتو اتمم هفتوری
ملفوظات

اسکیتوره عادت ارجاعینی ققیقه موز ولا دیله و بیه حرب عرفی هتیه ققیقیسک اکلاد ولیقیه المبر در سعادته هموتستینه کور
کورتا کورته ققیقیسک عادت ارجاعینی اویلیله امروزیا هفتیه دیله موزک-
۱۰ هفتیه و ۷ حوریه

قلاوت لار وویک اولیینه
مخاضوری

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتین دولایہ مسؤولیت قبول افرم
[کد ۱۶۸]

Retransmission ou Expédition			RECEPTION				
تکرار کشیدہ ویاسوق			اخذ				
سوق نومبروس No d'expédit.	کشیدہ اولتان مرکز transmis à	تاریخ Date	مأمور اشخاصی Signature de l'employé	مأمور اشخاصی Signature de l'employé	تاریخ Date	واسطہ مرکزی Reçu de	نمبر نومبروس N° d'ordre
		۱۳۸۸ ۱۳۸۸ H. M.			۱۳۸۸ ۱۳۸۸ H. M.	۱۳	۱۳۸۸

De _____ Pour _____
 No _____ Mots _____ Date _____ H. _____ ساعت _____
 M. _____ دقیقه _____ تاریخ _____ کات _____
 Voie _____ Indic. Eventuell _____ اشارت عملہ _____ طریق _____

را خلیہ نظر آئے وہاں
 ۱۳۸۸

۸ و ۱۳۸۸ ۵۷۱۷۶
 اس کیسہ وہ کہ تطایمہ ہوکنے تو دیو ایلیسہ
 اولسہ و لحائفہ اخیراً زانارہ بہ دور ایلیسہ اولسہ نظر مفردہ مذکورہ
 قطعہ سے عودتہ ایلیسہ ہ یاس اولاریہ کوتا حیم قدر ظنیو رہہ بویولہ مطالعہ درصیا
 ایلیسہ بلانغہ اولیہ (۱۰ ۱۳۸۸)
 عہدہ کار و الزامہ
 خیران صدیق
 قوس

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتین دولای مسئولیت قبولانمز

[نومبر ۱۹۰۵]

Retransmission ou Expédition			تکرار کثیده و یا سوق		RECEPTION			اخذ	
No d'expédit.	کثیده اولتان مرکز	Date	تاریخ	مأمور اشخاصی Signature de l'employé	مأمور اشخاصی Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	سره نومروس N° d'ordre
		H. _____ M. _____	۱۸ نوامبر ۱۹۰۵			H. _____ M. _____			

De غری الکلیسر Pour موردی ۲۰ مردان

N° ۱۸۵۱ Mois _____ Date _____ H. _____ M. _____

Voie ۱۸۵۱ Indic. Eventuelles ۲۰ مردان

دعوت و احاطت نظر در کتب

۱۸ نوامبر ۱۹۰۵ تاریخ اولیہ عرفیہ تلفراف مزہ سرفور ایدہ ۲۰ مردان ۱۸ نوامبر ۱۹۰۵ تاریخ اولیہ عرفیہ
 تجلیده زیادہ نائزہ نومبر امر اشعار بیولید ایدہ درہ ایدہ پائندہ علم لری
 کثیده بلانہ در زیادہ صیغہ طرفہ موقوف بولندہ بزه اشعار اولانہ جودہ درہ
 ال الہ حالینومبر حاکمہ سے عهد و پیمانہ ایدانہ قانونہ اساسیہ شرطہ ادارہ ملک
 بزه و برویک حضور اساسیہ ملک ان مہرہ نشین ایدہ عهد انجائی صہ اشعار ساعی
 اولانہ اولیہ بوسمز چندندہ اشعار اولیہ صوزنہ انجاعم صون اولیہ در بکدر
 تر قانونہ اساسیہ الہ معہ اولیہ و مشروطیہ سوزن غیر فقہی بولندہ سببہ انتخابات
 مذاکرہ الجہن طبع اشعار بزه اشعار قباختہ اولیہ بوفقدن حصہ
 و لہو سبب قانونہ اساسیہ ابا فرائض الہد کثیده بولندہ صولہ درہ بوزن اولیہ
 اولیہ شرطہ اولیہ سجادہ کبیر شرطہ ہیانتہ کثیده بولندہ و بکدر بولندہ
 ہیانتہ سوزن التی اولیہ صحت ہر زمانہ علیہ طہ جاتہ بزم اشعار اولیہ

TELEGRAMME

تلفرافنامه

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبول نغز

[نمونه ۱۰۰۰]

Retransmission ou Expédition			تکرار کثیده و یا سونق		RECEPTION				اخذ	
سوق نومروس N° d'expédit.	کثیده اولتان مرکز transmis à	Date	تاریخ	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	Date	تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	سره نومروس N° d'ordre	
		دقیقه..... ساعت				دقیقه..... ساعت				
		H. .... M.				H. .... M.				

De ..... Pour ..... موردي

N° ..... Mois ..... Date ..... H. .... M. .... ساعت ..... دقیقه ..... تاریخ ..... کات ..... قروب

Voie ..... Indic. Eventuelles ..... اشارت محتمله

شماره رجوع اولیستی موقوفه بیلیر اتخابانده کی مملکت ارجاع سونا اولید
 اداره عرفیه قرار نام سنه نلیجه و دریا نه حرب عرفیه سوره ایلیک خلیفتن
 صلحنده اکلده موهه کیم قالدیمه جمایترو کونا هم و سارنه دنه کملده ستارک
 صالیبورلی ایلم اللریتم اداره عرفیه ناک عدم صیوعیت رار سسی
 وز قمر و لری بولای شاهد عادلر اتکای اتخابیه جسته عدلیه
 اجرا ایلیک تحفظیه تنجیمنده افاده فریه مؤید برکته آید اخرا
 و زور آید لکینه تحقیق اکتاد کرامت مقبلتیه تر قیرد ایملده بیجه
 کیم لریک تحفظیه فریه سنده لایزه اولایه شهاده اتکای اشخاص اتخابک
 و ستارک اکتوب فریه و نه سیکل عدلیه زره ایفای صلاحیته مجبور ایلمه
 اولدیقه مبادیه لکینه واک بولای آید زهات ایلیک اوزولبورز
 دیوانه حرب عرفیه لکینه کرامت ایله اولمید لریک برصه فر بوانتایه اولمیشلر
 تانلار مصلحتی نانی بیک معوش اولری تقدیمت حلقه ایملده اولمیش
 جمله اولری ارتقدیه با بیلده شهاده مبادیه بوسله قالدی شرم
 جسته لکینه لایم انصر زخمتیه عهد ایله وسبب تکرارکیم اولری

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

دولت تلفراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبول افتر

[نمبر ۱۴۰]

Retransmission ou Expédition			تکرار کبیده ویا سوق		RECEPTION			اشخاف	
N° d'expédit.	کشیده اولان مرکز transmis-à	Date	تاریخ	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	Date	تاریخ	وسطه مرکزی Reçu de	سره نومروس N° d'ordre

مخبرى ..... موردى ..... Pour ..... De .....

نومرو ..... کلام ..... تاریخ ..... ساعت ..... H. ..... M. ..... Mots ..... Date ..... H. ..... M. ....

طریقى ..... اشارت محتمله ..... Voie ..... Indic. Eventuelles

و من اوله حق حقیق بجز اجمالی ویریه انظار لری بوضه عدم صلاحیت
 لدرایه نجایه و محایز افترده اصرار اولنورم محایز علانده
 اقامت دعویه فرار و برطن دیوانه علانیزده عدالت مشروطیت
 تاغ اشیا ایلم اولایه
 اهرم امیه بیله محمد نوری
 بطلان عدالته عمر اهرم جاسور محمد
 محمد جمعه علیانل محمد عثمانی محمد
 عثمانی محمد منوره جمعه تلفت اهرم سیم
 محمد محمد رفعت محمد